

מבואר, ששמח"ת ושמחת שמיני עצרת חדא שמחה היא. וכמו"כ מבואר, שאותה שמחה ששמחו ישראל על שמחל להם הקב"ה העון שאכלו ביוהכ"פ, חדא שמחה היא עם שמחת שמ"ע. שהרי כל ענין אכילתם ביוהכ"פ היה מצד בחינת התורה היוצאת מן המקדש לכל ישראל. שמצד בחינה זו שהיתה רק בבחינת אירוסין, הוצרכו לאכילה ושתיה. מפני שאירוסין בלא סעודה ליכא שמחה ודו"ק.

ובפשוטו י"ל עפ"ד האריז"ל עצרת מלשון קליטה שהאור של חג הסוכות ייקלט ויהיה בר קיימא ולא בבחינת נפל. והנה בביאור הגר"א משלי (כ"ג י"ב) כתב, כל דבר שלב אדם מתאוה ומגעת נפשו אליה, אותו דבר מתקיים, משא"כ אם לא מסר לבו לזה, אף שיעשנו לא יתקיים ע"ש. נמצא שמח"ת ושמ"ע דבר אחד, כי השמחה סיבה לעצרת, דהיינו להיות בר קיימא ודו"ק.

סימן כ"ח

דרושים לחנוכה

א

יש ענין מיוחד בריבוי סעודות, שלא מצד חובת הלל והודאה, והדבר צריך ביאור.

והנה המטה משה כתב רמז לריבוי סעודות בחנוכה, שנאמר בפרשת מקץ, שאמר יוסף לאשר על ביתו, וטבוח טבח והכן. והנה אות חיי"ת מתיבת וטבח עם אותיות והכן הרי הם אותיות חנוכה. וגם זה תמוה מאד. מה ענין סעודות חנוכה אצל סעודת יוסף עם אחיו.

ולחבין כל זה, נקדים מאמר רז"ל הידוע (הובא בח"ס דרשות לחנוכה תקס"ח - תקפ"ו ושאר ספרים אם כי מקורו במדרשים לא ידוע), הדודאים נתנו ריח, אלו דודאי ראובן, ועל פתחינו כל מגדים, אלו נרות חנוכה, ורבו בזה הפירושים בספרי הדרוש.

והנה במ"ד פרשת וישב (פ"ד י"ט), א"ל הקב"ה לראובן, מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה, ואתה

א בשו"ע ריש הלכות חנוכה כתב, ריבוי הסעודות שמרבים בהם הם סעודות הרשות, שלא קבעום למשתה ושמחה. וכתב ע"ז הרמ"א וי"א שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות, משום דבאותן הימים היה חנוכה המזבח. ופירש במ"ב, כדאיתא במדרש, דמלאכת המשכן נגמרה בכ"ה בכסלו. אלא שהמתין הקב"ה בהקמה עד ניסן שנולד בו יצחק. ואמר הקב"ה, עלי לשלם לכסלו, ושלם לו חנוכה בית חשמונאי עכ"ל. והדברים תמוהין מאוד. שהרי המחבר כתב בשו"ע שהן סעודות הרשות, מפני שלא קבעום למשתה ושמחה. א"כ, מה יתן ומה יוסיף מה שמצאנו עוד סיבה. ומאי אולמיה דסיבה זו יותר מעצם הנס דחנוכה.

על כרחנו צריך לפרש, שהכוונה היא שמצד טעם זה, שבכ"ה כסלו היה ראוי לחול יום חנוכה המשכן,

ולע"ל תהיה הנהגת מדה"ד שצדיקים נידונים בה. וזה מ"ש שלע"ל תהא הלכה כב"ש.

ב. פירוש, דהמשכן היה מוכן ולא הוקם, כדי שישתוקקו ישראל להקמתו וכמ"ש במ"א. ופרע הקב"ה לחדש כסלו, שישאל בימי החשמונאים נשתוקקו לקיים מצות הדלקת המנורה בעוד שלא היה להם שמן, ועשה להם הקב"ה נס השמן למלא תשוקתם זו ודו"ק.

ג. בפשוטו י"ל פ, עפ"ד שם משמואל, דמלכות יון משולה לנמר שמצטין במדת העזות, וכנגדם היה לחשמונאים עזות דקדושה לצאת למלחמה חלשים מול גבורים ומעטים מול רבים. ולולא מדה זו לא היו יוצאים למלחמה, אלא מוסרים נפשם למות ביד הגויים על

א. נתקשו המפרשים מה טעם יש בדבר. וי"ל כי אברהם ויעקב היה להם זכרון במשכן. שכן אמרו רז"ל (הובא בתיב"ע ובבעהתו"ס) שעצי שיטים הכניס יעקב למצרים והבריה התיכון היה מאשל אברהם ואילו יצחק שאין לו שום זכרון עשה לו הקב"ה זכרון בזה שהמתין בהקמת המשכן עד החודש שנולד בו יצחק. (ובשלהי מאמר בחירת ישראל בהערה ס"ה, ב' טעמים אחרים נחמדים יעו"ש). וי"ל עוד טעם, ועיקר, עפמ"שנ במאמר השבת והמשכן, כי המשכן סימן לבית השלישי ומפורש ביחזקאל שיחונך בחדש ניסן. ששניהם במדרגת ישראל העליונה, וארז"ל במס' שבת פ"ט ב', שלע"ל יאמרו ישראל ליצחק כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו. כי יצחק מדה"ד והוא מלמד זכות על ישראל ע"פ מדה"ד ע"ש.

פתחת בתשובה תחלה. חייך, שכן בנך עומד ופותח בתשובה תחלה. ואיזה זה, זה הושע, שנאמר שובה ישראל עד ה' אלוֹקֶיךָ. ותמהו המפרשים, הלא מפורש בתורה ושבת עד ה' אלהיך. וכמה נביאים שהיו לפני הושע הוכיחו על התשובה. ומאי אולמיה דהושע.

אולם בפסיקתא רבתי (מ"ה) איתא, כל הנביאים קוראין לישראל לתשובה ואין מלמדים את ישראל מה לומר. אבל הושע אמר להם מה לומר, שנאמר, קחו עמכם דברים ושובו אל ה', אמרו אליו, כל תשא עון וקח טוב וגו', וצריך ביאור.

ונראה הביאור, ע"פ מה שהביא בהקדמת הש"ש בשם מהר"י מוסקאטו, בביאור ענין מעלת הציבור, ע"פ דברי הגמ' בזבחים (ע"ח א'), הפיגול והנותר והטמא שבללן זה בזה ואכלן, פטור. שאיסורין מבטלין זה את זה. וה"נ אם זה רוצה וזה גנב וזה מקבל שוחד וזה מלוה ברבית. כיון דרובם לאו לוקחי ריבית ולא רוצחים הן. מבטלין זה את זה. ובדרשות הר"ן דרוש א', כתב בביאור מאמר הגמ' בפ"ק דכריתות (ו' ב'), כל תענית שאין בה מפורשי ישראל אינו תענית. שהרי חלבנה ריחה רע, ומנאה הכתוב עם סממני הקטרת. וז"ל, יתחייב, שהחסרונות המתנגדות

בפשוטים, ימזגו ויוכללו לשלמות ומעלת המורכב המקובץ מהם. וזה מעלת המקובץ מפרטים. כי שלמות מפרטים נמצאים בכלל. ואיזה חסרון שיהיה בפרטים, לא ימצא בכלל. אבל אפשר, שחסרון אחד מהפרטים יוציא מהשלמויות שביתר הפרטים מן הכח אל הפועל. וזה הענין הנרמז בחלבנה הנכנסת בסמני הקטרת. כי עם היות החלבנה מצד עצמה בלתי נאותה, אפשר שיהיה לה כח לעורר ולהוציא איכויות הסמים האחרים ולעורר בסמייתם עכ"ל.

מעתה מובן דברי המדרש, שהנביא הושע אמר להם לישראל מה יאמרו לפניו ית' כשיעשו תשובה. שיאמרו אליו, כל תשא עון וקח טוב, שהעון יבוטל ע"י ההתכללות בציבור, ואילו הטוב שבכל אחד ואחד יצטרף ויתוסף לחשבון הכללי.

והנה בימי החנוכה קורין בפרשת חנוכה המשכן ע"י י"ב הנשיאים. וכבר הארכנו במק"א, דלכאורה קשה קושיא גדולה. דהנה נדב ואביהו נענשו קשות על שהקטירו קטרת יחיד. ואילו בו ביום ממש, הקריב גם נחשון בן עמינדב קטרת יחיד, ונתקבלה לפניו ית' באהבה. וכמש"כ רש"י בשו"ש (ה' ח') עה"פ באתי לגני, בימי חנוכה הבית. על שם הקטרת שהקטירו

קדוה"ש כמו שנהגו ישראל תמיד בזמן הגלות. והנה, למדו מדה זו דעות דקדושה מלאה במעשה הדודאים, (ועיין בדברינו להלן (בדורש ב') דהחשמונאים בבטחונם בה' למסור נפשם במלחמה תקנו ספירת הנצח).

ד. בישעיהו (מ"ב י"ח) החרשים שמעו והעורים הביטו לראות, מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלה. מי עור כמשולם ועור כעבד ה'. ראות רבות ולא תשמור פקוח אונים ולא ישמע. ופירשנו במאמר "התורה והמצות", כי הנביא מתלונן על התלמידי חכמים שבדור, ששליחות הוטלה עליהם, לדאוג לצרכי הרבים, ולמונעם מן העבירה. ואילו הם מגודל יראתם, ומדאגתם לשלמות עצמם, הם אוטמים עיניהם ואזניהם, וכך הם מועלים בשליחותם. ואמר עוד, ה' חפץ למען צדקו וגדיל תורה ויאדיר, הקב"ה חפץ לזכות את ישראל ולהגדיל תורה ולהאדירה, כי הרי "והוא עם בזוז ושסוי", שהרי המון העם הוא בזוז ושסוי, וחייבים הת"ח להושיעם, ולבסוף מה קורה? הפח בחורים כולם, ובבתי כלאים החבאו. תלמידי החכמים מחביאים עצמם בחורים ובבתי כלאים. ושם במסתרים תבכה נפשם (הפח לי מפח נפש. רש"י) ונותנים לעם להשאר במצבם הרע. היו לבז ואין מציל משיסה ואין אומר השב. עכ"ל שם.

ולהאמור יש להוסיף בביאור הפסוקים, כי הנה ארז"ל (משנה סוף מכות) רצה הקב"ה לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצות, שנאמר ה' חפץ למען צדקו, יגדיל תורה ויאדיר. וקשה, הלא בריבוי המצות יש סיכון יותר שיכשל האדם. כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז' כ') וכבר הביא כאן מהרש"א מה

שאמרו בעירובין (י"ג ב') נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא משנברא. והוא מהאי טעמא, כי הסיכון גדול מן הסיכוי. (ומש"כ הרמב"ם בפיה"מ על משנה זו, עיין מה שהשיג עליו מהר"ל בסוף ספר דרך חיים) אכן לפמש"ג כאן בדבריהם יש בזה הבחנה בין היחיד לבין הכלל, כי אמנם ליחיד הסיכון גדול מן הסכוי, אבל לגבי הכלל אינו כן. כי הרע שבהם מתבטל, ואילו הטוב מצטרף ומצטבר לחשבון הכללי. נמצא לפ"ז, שמה ששינוי רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר, קאי על הכלל. והיינו, שהעדיף הקב"ה טובת הכלל על פני טובת היחיד. והגדיל סיכוי הכלל על חשבון סיכוני היחיד. א"כ זה הוא מה שאומר הנביא, הרי ראינו שהקב"ה מעדיף טובת הכלל על פני טובת היחיד. והואיל וכן, היאך אתם עושים להיפך, ודואגין לשלמות עצמכם יותר מאשר לשלמות הכלל.

ובע"א נראה לפרש הפסוקים הנ"ל, בהקדם דברי הרמב"ם בפיה"מ סוף מכות וז"ל, מעיקרי האמונה, כי כשיקיים אדם מצוה מתרי"ג מצות כראוי וכהוגן ולא ישתף עמה כונה מכונות העולם בשום פנים אלא יעשה אותה לשמה מאהבה, הנה זכה בה לחיי העוה"ב. וע"ז אמר רבי חנינא כי המצות בהיותם הרבה, א"א שלא יעשה אדם בחייו אחת מהן על מתכונתה ושלמותה, ובעשותו אותה המצוה תחיה נפשו באותו מעשה עכ"ל. והנה החסרון הגדול שגרם צורך זה הוא מה שרוב המעשים הם מלומדה בלא לב, וזוה"כ ראות רבות ולא תשמור פקוח אונים ולא ישמע, לפיכך ה' החפץ בהצדקו, נתחכם והגדיל לנו תורה, באופן שלא ימלט שלא יעשו אחת מהן בכונת הלב, ודו"ק.

וא"ש בזה, מה טעם נענשו כ"כ קשה נדב ואביהו על הקריבם קטרת יחיד. שהרי בקטרת דייקא מודגש ענין מעלת הציבור, וכנ"ל בדרשות הר"ן.

והנה אמרו רז"ל, וכן הוא בפיוט ליו"כ, דעשרה הרוגי מלכות נהרגו על מכירת יוסף ע"י אחיו שהיו עשרה. והקשה רבינו בחיי בפרשת וישב, הלא ראובן לא חטא במכירת יוסף. ותירץ דאח"כ ראובן אינו בכלל מנין העשרה, אלא יוסף עצמו נמנה במקומו, שהוא ג"כ חטא, בזה שגרם לאחיו קנאה ושנאה. (ויתישבו בזה דברי בעה"ט בפרשת וישב, עה"פ (ל"ז כ"ח) וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור. וימשכו, ב' במסורה. הכא, ואידך (ירמיה ל"ח) וימשכו את ירמיהו בחבלים ויעלו וגו'. שנפרע מירמיהו מה שעשו ליוסף עכ"ל. והלא ירמיהו היה מזרע יוסף, כדאמרינן בפ"ק דמגילה (י"ד ב') שהיה מבני בניה של רחב הזונה דאגיירא ונסבה יהושע ע"ש, ומהיכ"ת יפרע ממנו מה שעשו ליוסף. ולדברי רבינו בחיי נחא). וא"ש בזה גם מ"ש רש"י בפ' חנוכת המזבח (במדבר ז' כ"ב) בשם ר' משה

הנשיאים קטרת יחיד על המזבח החיצון ונתקבלה וכו'. מרוב חיבה, אכלתי יערי עם דבשי. אכלתי הקנה עם הדבש. את שאינו ראוי עם הראוי, קטרת נדבה וכו'. ומקורו במ"ר פרשת נשא (מ"ג ב'). ומה נשתנה קטרת נדב ואביהו מקטרת זו. ואין לתרץ דשאני קטרת הנשיאים שהיתה ע"פ ציווי, שאמר הקב"ה נשיא אחד ליום וגו' יקריבו את קרבנם לחנוכת המזבח. דסו"ס הא גופא קשיא לאלהינו, מה טעם זה ציוה, וזה לא ציוה, אלא הענין יבואר, בהקדם דברי הספרי זוטא, הובא בילקוט ס"פ נשא, עה"פ זאת חנוכת המזבח וגו' מאת נשיאי ישראל. שאילו הקריב אחד מהן יותר על חברו, לא היה קרבנם דוחה את השבת. ופירש בז"ר שם דלפי שהקריבו שוה, דומה לקרבן ציבור, ודחי שבת. והיינו, דנהי דלא הוי קרבן ציבור ממש, אבל הואיל ואתא בכנופיא, כקרבן ציבור דמי. וכדאמרינן ביומא (נ"א א') גבי קרבן פסח. (ועין מה שתמה בזה באמבזה דספרי שם ואכמ"ל) ועל כרחק משום דהואיל ואתא בכנופיא יחד שבטי ישראל, קיימת בזה הסגולה המבוארת בדרשות הר"ן ומהר"י מוסקאטו.

ה. בגמ' (מנחות נ' א') ת"ר זוהי קטרת שעלתה ליחיד על מזבח החיצון. והוראת שעה היתה. היכא, אמר ר"פ בנשיאים, יעו"ש באורך. ובשפ"א שם כתב, יל"ע מנלן וכו'. וצ"ל דהיה להם איזה דרשא ע"ז עכ"ל.

ונראה בהקדם דברי רש"י פרשת שמיני (ט' י"א) עה"פ ואת הבשר ואת העור שרף באש. לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים וכולן ע"פ הדיבור עכ"ל. (וע"ש בחזקוני ובספר תכלת מרדכי). ונראה, דהגדר המדויק בזה הוא איפכא. דכיון שנשרפה, ש"מ שבעצם היתה זו חטאת פנימית, אלא הוראת שעה היתה להזות דמה על המזבח החיצון דייקא. והטעם לזה י"ל פשוט, כי הרי היה עומד ליפול אש מן השמים על המזבח החיצון ולאכול את העולה ואת החלבים, וזה היה סימן לירידת השכינה. ואח"כ מאש של המזבח החיצון היו נוטלים גחלים להכניס למזבח הפנימי לקטרת שחרית וערבית (יומא מ"ג ב'). וא"כ א"א היה לחלוק כבוד למזבח הפנימי קודם לירידת האש מן השמים על המזבח החיצון.

ומעתה י"ל, דהנה ידוע מש"כ האחרונים עה"פ ס"פ נשא, כפות זהב שתיים עשרה מלאות קטרת, דהואיל וקטרת אינה נפסלת בלינה (שבועות י"א א') קידושה כולם ביום הבאתם. דהיינו בשמיני למילואים. ומסתבר דקידוש זה היה קודם ירידת האש. ונמצא נתקדשה הקטרת בשעה שעדיין לא היתה ראויה להיות מוקטרת על המזבח הפנימי. לפיכך היתה הוראת שעה להקטירה על המזבח החיצון.

ויוכן בזה מה טעם הציווי על עשיית מזבח הזהב נכתב רק לאחר ציווי פרשת המילואים, כי המזבח לא מילא תפקידו בשעת מלואים וכאילו עדיין לא היה. והנה שמו מזבח מקטר קטורת משמע שעיקרו לקטורת וההזאות צריכין להיות על מזבח הקטורת וכל זמן שלא הקטירו עליו לא שייך הזאות עליו ודו"ק.

ו. ויש לראות גודל מעלת הציבור בדיני ק"פ, שכשהוא בטומאה (מפני שהוא ק"צ) נאכל בטומאה (פסחים ע"ז ב') וכתב האו"ש (פ"י ק"פ ה"א) דכיון דקיי"ל (פסחים פ"ד א') בו (בטהור) אי אתה שובר (עצם) אבל בפסח טמא מותר לשבור, א"כ חייבין לשבור, כדי לאכול גם את המח שבעצמות. נמצא דפסח הבא בטומאה יש לו מעלה על פני פסח טהור ודו"ק. ונראה הטעם שהקפידה התורה ביותר על אכילתו כיון שהתירה הקרבנות בטומאה מפני האכילה כדתנן (פסחים ע"ז ב') הפסח שבא בטומאה נאכל בטומאה שלא בא מתחלתו אלא לאכילה. ויל"פ בהלכה זו הדיוק בקרא (שמות י"ב מ"ו) לא תוציא וגו' ועצם לא תשברו בו. פתח הכתוב בל' יחיד וסיים בל' רבים (ודברי הגר"א ז"ל בזה ידועים), וי"ל דבא ללמד דמה דאמרינן בו בטהור אי אתה שובר אבל אתה שובר בטמא הוא מפני מעלת הרבים ודו"ק.

ז. והנה קמה אלומתי וגם נצבה (בראשית ל"ז ז'). ערש"י. ול"נ, קמה פ"י עמדה, שהיתה שוכבת ונעמדה. ואילו נצבה פירושו נזדקפה. שדרך אלומה עומדת להיות ראשה נכפף, שראשי השבלים נכפפים לכל צד ואילו היא נזדקפה. וע"ז אמרו לו, המלך תמלוך עלינו, אם משל תמשל בנו. כי הקימה משאר האלומות השוכבות מורה שיהיה נבחר משאר אחיו למלך עליהם, ואילו הזקיפה מורה על תקיפותו שיהיה רודה בהם ביד חזקה, כמ"ש (בראשית מ"ב ז') וידבר אתם קשות וכל הענין. (וע' בחי' הגר"ז דהשתחואה ראשונה היתה בכפייה, משילה, ואילו אח"כ כשאמרו הננו לך לעבדים היה מלוכה ברצון).

ח. בריש ס' ירמיה, בטרם אצרך בבטן ידעתך ובטרם תצא מרחם הקדשתך. ופירש הרד"ק, שהיה לו הכנה לנבואה הן מצד אביו והן מצד אמו (וע"ש מש"כ בזה לפי דרכו, והשיג שם על הרמב"ם, והוא במו"נ ח"ג פל"ב). ולמש"נ בדברינו יל"פ בפשיטות, דאביו היה נביא כמש"ש בגמ', ואמו היתה מזרע יוסף ויהושע. והנה במאמר ההרים

הדרשן, שעיר עזים לכפר על מכירת יוסף. וקשה אפרים ומנשה למה הקריבו ולמש"נ א"ש). ובאמת חזינו, דהפילוג ב"ב השבטים היה ע"י שבט אפרים בן יוסף שהתפלג ונעשה ממלכה בפני עצמה. ואילו ראובן הוא זה שדאג לשלמות השבטים וטרח להציל את יוסף.

(ועיין בתיב"ע פ' במדבר (ב' י'), עה"פ דגל מחנה ראובן וגו'. שעל דגלו היה כתוב הפסוק, שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד. והענין, דבגמ' פסחים (נ"ו א') אמר רשב"ל, ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם וגו'. ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין, ונסתלקה ממנו שכינה. אמר, שמא ח"ו יש במטתי פסול וכו'. אמרו לו בניו, שמע ישראל וגו'. והואיל וראובן הוא זה שדאג לשלמות י"ב השבטים, לכן זכה, שעל דגלו נכתב אותו פסוק שאמרו השבטים ליעקב אביהם להודיעו שמטתו שלמה).

והנה בגמ' עירובין (כ"א א') מאי דכתיב, והנה שני דודאי תאנים וגו'. התאנים הטובות אלו צדיקים גמורים, תאנים הרעות אלו רשעים גמורים. ושם תאמר

והגבעות פירשנו ברכת יעקב ליוסף, שליוסף עומדת מלבד זכות האבות גם זכות האמהות. והברכה עצמה כוללת ברכתא דאבא ודאמא כמש"ש רש"י בשם התרגום, והן ברכות שמים וברכת תהום כמש"ש א"ע. והנה כפול הדבר ב' ברכה, וליוסף אמר וגו' ממגד שמים מטל ומתהום רובצת תחת. וממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים. ומפורש ב' וישב (ל"ז י') ששמש הוא האב וירח האם. והנה בטרם אצרך בבטן ידעתך ר"ת אביב, שהוא מגד תבואות שמש. ובטרם תצא מרחם הקדשתיך ר"ת תהום, שהוא זכות האם. שיש לו הכנה לנבואה הן מצד האב והן מצד האם, כזקנו יוסף, שיש לו גם זכות אבות וגם זכות אמהות ודו"ק.

והנה ירמיהו נתנבא בתיבת ובטרם (ירמיה י"ג ט"ז) תנו לה"א כבוד בטרם יחשיך ובטרם יתגפּו רגליכם וגו' והם ג' במסורה ובטרם. חדא דין. ואידך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך. ואידך גבי מכירת יוסף (בראשית ל"ז י"ח) ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אותו להמיתו. כדרך שהתנכלו אל ירמיהו להמיתו.

ז. כתב האריז"ל, ראובן בסוד חסד, אור בן. שמעון סוד גבורה, שם עון. ונראה, דהאי בן הכונה לשמעון. שהוא השליך את יוסף לבור, והוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא כמש"ש רש"י בפ' מקץ. וראובן הציל את שמעון מחשך העון של הריגת יוסף. ורמז לדבר וישמע ראובן ויצילהו מידם ויאמר לא נכנו נפש ס"ת אור שמעון.

י. כתיב (הושע י"ב י"א) ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה. ופירש"י אדמה להם דברי ע"י משלים, כדי לישבם על שומעיהם. הענין, כי אין נבואה מתקיימת אלא הנביא עצמו מאמין בה אמונה שלמה וחזקה, ודו"ק.

אבד סברם ובטל סיכויים. ת"ל, הדודאים נתנו ריח. אלו ואלו עתידין ליתן ריח"א. והוא מבואר עפ"ד הר"ן הנ"ל בכיור דברי הגמ' כל תענית שאין בה מפורשע ישראל אינו תענית. שהרי חלבנה ריחה רע וכו'. וע"י ההתאחדות וההתכללות בבחינת יחד שבטי ישראל, הרי אדרבה, החלבנה מוסיפה בשלמות הריח הטוב של הקטרת, וכדמסיק שם בגמ' אביי אמר מהכא (עמוס ט' א') ואגודתו על ארץ יסדה.

וזהו שאמרו, שראובן שדאג לאחדות ושלמות השבטים, זכה שיצא מחלציו הנביא הושע, שלימד להם לישראל לומר לפני הקב"ה את סברת הר"ן. באמרם, כל תשא עון וקח טוב.

והנה הארכנו להלן, כי חנוכה דומה לחג הסוכות. והנה גבי ד' מינים דחג הסוכות אמרו רז"ל (מ"ד וילקוט פ' אמור). מה ערבה זו אין בה לא טעם ולא ריח"י, כך ישראל, יש בהם בני אדם שאינם לא בעלי תורה ולא בעלי מעשים, אמר הקב"ה, לאבדן אי אפשר, אלא יעשו כולן אגודה אחת, והן מכפרין אלו על אלו.

יא. פ"י לימות המשיח דמורח ודאין (סנהדרין צ"ג ב') ודו"ק.

יב. ובס"ק כתבו, שאור חג הסוכות נמשך עד ימי החנוכה. ונראה רמז לזה, דאיתא בפסיקתא רבתי פ"ב, ולמה קורין ההלל בחנוכה, מפני שכתוב אל ה' ויאר לנו. והיינו מה שכתוב אח"כ, אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח, שימשיכו אור החג, דהיינו חג הסוכות, עד ימי חגיגת חנוכת המזבח ודו"ק.

והנה בבני יששכר כתב טעם למנהג המשחק בסביבון בחנוכה ע"ש. ונראה עוד, דרומז לסוכת דוד הנראית נופלת ואינה נופלת. שהסביבון היה צ"ל נופל ע"פ חוקי הטבע (שכל שקו הכובד יוצא משטח משענו הוא נופל) ובכ"ז אינו נופל מחמת כח ההתמדה של הסבוב, וה"נ סוכתן של ישראל לא נפלה מחמת התמדה עסקם בתורה. (ועי' עפ"מ ש"ל שהיוונים גזרו כל פטלה הנשאת תזעל להגמון מחלה, והיתה סכנה להמקיים הפסוק (ירמיה כ"ה י') והאדמי מהם קול שזון וקול שממה קול חתן וקול כלה, קול רחיס ואור נה, שע"ד הפשט שניהם סימן לשמחת נשואין, עפ"ד א"ע צ"פ תל"א (כ"ד ו') עה"פ לא יחזול רחיס ורכב ע"ש. וע"י נס חנוכה נטלה הסכנה. (ורמז הדבר נפסוק, ורכב כי נפש הוא חונל ר"ת חנוכה, ודו"ק).

יג. בגמ' סוכה (מ"ג ב') הכירו בהן עמי הארץ ושמטום מתחת האבנים. כי עמי הארץ מחביין את הערבה (וכן האידנאגם מהדרין עמי הארץ במצות ערבה בהושע"ר), כי ערבה נגד עמי הארץ.

יד. וד"ש במ"ת פ' אמור (אות ד') ארבעה הם קטני ארץ, אלו ד' מינים הללו, והמה חכמים מחוכמים, שהם מתחכמים ומלמדים זכות וחכמה לפני מי שאמר והיה העולם. פ"י, שהם מלמדים חכמה לישראל שייעשו כולם אגודה אחת ויהיה להם זכות לפני הקב"ה, וק"ל.

וּכְתַב הַשִּׁל"ה הַק', צָבֹר ר"ת צְדִיקִים בִּינוּנִים וְרַשְׁעִים, וְאִם כֵּן, גַּם בַּחֲנוּכָה צָרִיךְ לִהְיוֹת אַחֲדוֹת.

וְעוֹד, כִּי הַתּוֹרָה קִשְׁרָה מִצּוֹת הַנּוֹרוֹת בַּמִּצּוֹת הַקְטָרָה. כְּדֹכְתִּיב בַּס"פ תְּצוֹה, בְּהִטִּיבוּ אֶת הַנּוֹרוֹת יִקְטִירֶנָּה, וּבְהַעֲלוֹת אֶהְרֵן אֶת הַנּוֹרוֹת בֵּין הָעֶרְבִים יִקְטִירֶנָּה. וּבִזְהָר פִּרְשֵׁת בְּהַעֲלוֹתָךְ (קנ"א ב'), מִדְּבַחַת פְּנִימָאָה וּמִנִּרְתָּא, קִיִּמִּי כַּחַדָּא, לַחֲדוּתָא דְכוּלָּא, דְּכֹתִיב (מְשִׁלִּי כ"ז) שֶׁמֶן וְקִטְרֵת יִשְׁמַח לָב. וְעַל דָּא לֹא אֶתְקָרַב קִטּוֹרֶתָא אֵלָּא בְּשַׁעֲתָא דְשֶׁמֶן אֲשֶׁתְּכַח וְכו'. קִטְרֵת, קִשְׁרִי הוּא דְכוּלָּא וְכו' ע"כ. וַיִּבְרָא (ע"ד הַנִּגְלָה) עַפ"ד הַגִּרָּא בְּאַבּוֹת פ"ד בַּמִּתְנִיתִין דְּשִׁלְשָׁה כְּתָרִים הֵן. וְז"ל, כִּמְ"שׁ בַּפ"ז דִּיּוֹמָא (ע"ב ב') שִׁלְשָׁה זָרִים הֵן שֶׁל מִזְבֵּחַ וְשֶׁל אֲרוֹן וְשֶׁל שֹׁלֶחַן וְכו' וְנִגְדַּד שֶׁם טוֹב הוּא הַמְּנוּרָה. וְע"ש בַּרְע"ב שְׁכַתָּב, שֶׁשֶּׁם טוֹב הֵם מִדּוֹת טוֹבוֹת. וְהוּא תּוֹאֵם עִם דְּבָרֵי הַמְּקוֹבָלִים שִׁישׁ ז' מִדּוֹת וְהֵם כִּנְגֵד ז' קִנֵּי הַמְּנוּרָה וְדו"ק. וְז"ש הַזֶּה שֶׁרָק כְּשִׁישׁ מִדּוֹת טוֹבוֹת הַמְּסוּמְלוֹת בַּמְּנוּרָה שֶׁהוּא כְּתָר שֶׁם טוֹב, שְׁאוּמְרִים הַבְּרִיּוֹת עֲלֵיו אֲשֶׁרִי שִׁזָּה יֵלֵד אֲשֶׁרִי שִׁזָּה גְדֹל (עֵינִן יוֹמָא פ"ו א') וְש"ד) רַק אֵז אֲפֻשֶׁר לִהְיוֹת אַחֲדוֹת הַמְּסוּמְלוֹת בַּקְטָרֵת שֶׁהֵיא קִשְׁרִי דְכוּלָּא. וְדו"ק. וְמֵה"ט קוֹרִין תַּמִּיד בִּימִים אֵלּוֹ פִּרְשֵׁת מְכִירַת יוֹסֵף, לְלִמּוּד מִזֶּה גִּנוּת הַפִּירוּד וְהַמַּחְלוּקָה. (וּמִפְּטִירֵין בַּשַּׁבָּת חֲנוּכָה רִנִּי וְשִׁמְחִי בַת צִיּוֹן ר"ת צָבֹר).

מַעֲתָה, הִרִי מוֹבֵן הַמְּדַרְשׁ הַנ"ל, הַדּוּדָאִים נִתְּנוּ רִיחַ אֵלּוֹ דּוּדָאֵי רַאבוֹן. וְעַל פִּתְחֵינוּ כָּל מַגִּדִּים אֵלּוֹ נֵרוֹת חֲנוּכָה וְק"ל.

וּמוֹבֵן ג"כ מִש"כ הַרְמ"א שִׁישׁ עֵינִן בְּרִיבּוּי סְעוּדוֹת בִּימֵי הַחֲנוּכָה, שֶׁהִרִי גְדוּלָּה לְגִימָא שֶׁמֶקְרַבַּת אֶת הַרְחוּקִים (סְנֵהֲדִין ק"ג ב')¹². שַׁע"י הַסְּעוּדוֹת מִתְרַבָּה

אֶהֱבֵת רַעִים וְאַחֲדוֹת הַלְּבָבוֹת. וְלִכְּן מְרוּמוֹ עֵינִן סְעוּדוֹת אֵלּוֹ גְּבִי הַסְּעוּדָה שַׁעֲשֵׂה יוֹסֵף לְאַחִיו כְּשֶׁרָצָה לְהַתּוֹדֵעַ לָהֶם וּלְהַשְׁלִים עִמָּהֶם.

וְעֵינִן מַג"א ר"ס תר"ע, נוֹהֲגִין הָעֵינִים לְחַזֹּר עַל הַפִּתְחִים בַּחֲנוּכָה. וַיִּבְרָא לִפִּי הָאֱמוּרָה, בְּהִקְדָּם דְּבָרֵי הַמִּשְׁךְ חֻכְמָה פִּרְשֵׁת צו (ע"פ וַיַּחְגּוּר אוֹתוֹ אֲבִנֵּט ד"ה נִמְצָא), שֶׁלֹּכַךְ נִהְיָה יִשְׂרָאֵל לְהַרְבוֹת בַּצִּדְקָה וְחֹסֶד בִּימֵי הַדִּין, כִּמְ"שׁ הַרְמַב"ם בְּהַלְכוֹת תְּשׁוּבָה (פ"ג ה"ד), כְּדִי לְהַשְׁתַּרֵּשׁ בַּתּוֹךְ כָּלֵל אַחֲנִינוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, הַכָּלֵל הַדְּבוּק לְאַבִּינוּ שְׁבַשְׁמִים תַּמִּיד. וְהוּי כִּמוֹ יֵלֵדָה שְׁסַבְכָה בְּזִקְנָה וְכו'. כֵּן, הַדְּבוּק בְּכָלֵל יִשְׂרָאֵל נִטְהָר מִטּוּמְאָתוֹ בַּתּוֹךְ כָּלֵל יִשְׂרָאֵל עִמָּנוּ הַדְּבוּקִים בַּה' תַּמִּיד עַכ"ל.

ב) אִיבְרָא, לִו"ד הַמְּטָה מִשָּׁה הִיָּה נִרְאָה בְּרִמּוֹ שֶׁנִּרְמַז חֲנוּכָה בְּתִיבוֹת וְטְבוֹחַ טְבַח וְהַכֵּן מִשְׁמַעוֹת אַחֲרֵת לְגַמְרִי, וְלֹא עֵינִן הַסְּעוּדוֹת בַּחֲנוּכָה. שֶׁמֶן הַמַּחְבֵּר כֶּתֶב שֶׁאֵין בָּהֶן עֵינִין.

וַיִּבְרָא זֶה, בְּהִקְדָּם ב' רִמְזִים שֶׁאֲמָרוּ שְׁנֵים מַגְדוּלֵי הַחֲסִידוֹת עַל חֲנוּכָה. מוֹהֲר"ן ז"ל מְבַרְסֵלֵב וְהַחֲדִידוּשֵׁי הַרִי"ם. מוֹהֲר"ן ז"ל אָמַר: הַזֶּה כִּגּוּל חֲסִיד וְכֹאשֶׁר נִשְׁאֵת (בְּמִדְבַר י"ד י"ט) ר"ת חֲנוּכָה¹³. וְהַחֲדִידוּשֵׁי הַרִי"ם אָמַר: נִכּוֹן לָבוֹ בְּטוֹחַ בַּה' סְמוּךְ (תְּהִלִּים קי"ב ז') ס"ת חֲנוּכָה. וְשְׁנֵי הַרְמְזִים צְרִיכִים בִּיאוֹר.

וַיִּבְרָא בְּהִקְדָּם לְשׁוֹן הַרְמַב"ם רִישׁ הַלְכוֹת חֲנוּכָה. וְגִבְרוּ בְּנֵי חֲשִׁמוֹנָאֵי וְכו', וְחִזְרָה מַלְכוּת לְיִשְׂרָאֵל יֵתֵר עַל מֵאֲתִים שָׁנָה עַד הַחֲזוּרָבֵן הַשְּׁנִי עַכ"ל. וְהֵינֵנוּ, כִּי אַע"פ שֶׁעֲזָרָא וְנַחֲמִיָּה חֲזָרוּ לֵא"י וּבְנֵינוּ אֶת הַבַּיִת הַשְּׁנִי, אֲבָל מַלְכוּת יִשְׂרָאֵל שְׁבַטְלָה בַּחֲזוּרָבֵן הַבַּיִת הָרֵאשׁוֹן, לֹא חִזְרָה לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל עַד שֶׁאִירַע נֵס חֲנוּכָה ע"י בְּנֵי חֲשִׁמוֹנָאֵי הַכְּהֻנִּים¹⁴. וְמֵה טַעַם הַדְּבָר.

נוֹפִין) שְׁחָטָה הָעֵגֶל נִמְחַל לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל, מִשְׁא"כ חֲטָא הַמֶּרְגְּלִים ע"ש. וְהֵנָּה כֶּתֶב הַרְמַב"ן ר"פ בְּהַעֲלוֹתָךְ, שֶׁהִבְטִיחַ לוֹ הַקִּבְ"ה לְאַהֲרֹן שִׁיעֲשֵׂה לְבָנָיו הַחֲשִׁמוֹנָאִים נֵס הַנּוֹרוֹת שֶׁל חֲנוּכָה. וְהוּא שְׁבִיקֵשׁ מִשָּׁה רַחֲמִים בַּחֲטָא הַמֶּרְגְּלִים, סִלַּח נָא לַעֲוֹן הָעָם הַזֶּה כִּגּוּל חֲסִיד, וְכֹאשֶׁר נִשְׁאֵת לָעָם הַזֶּה מִמִּצְרַיִם וְעַד הַנָּה, פִּי, כִּמוֹ שֶׁמַּחֲלַת לָהֶם עוֹן הָעֵגֶל שַׁעֲשֵׂה אֶהְרֵן, וְאַעֲפ"כ סִלַּח לּוֹ, וְהִבְטַחְתָּ לוֹ נֵס חֲנוּכָה, כֵּךְ סִלַּח נָא גַם עֵתָּה חֲטָא הַמֶּרְגְּלִים.

י. וְרִמּוּזָה מַלְכוּת יִהוּדָה הַמְּכַבִּי בַּהִפְטָרָה דְּחֲנוּכָה, וְנִחַל ה' אֶת יִהוּדָה וְגו' הֵס כָּל בִּשְׁר מִפְּנֵי ה' ר"ת הַמְּכַבִּי (וְהוּא גַם ס"ת לְמוֹדֵי ה' וְרַב שְׁלוֹם בְּנִיךְ).

10. עוֹד אֲמַרְיִנֵּן שֶׁם, גְּדוּלָּה לְגִימָה שֶׁהַרְחִיקָה שְׁתֵּי מִשְׁפָּחוֹת מִיִּשְׂרָאֵל (עֲמוּן וּמוֹאָב. רַש"י) שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים כ"ג) עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ אֶתְכֶם בְּלַחֵם וּבִמֵּים. וְכֹתֵב ע"ז מֵהַרְש"א וְז"ל, מִכָּאן נִרְאָה לְדַחְתוֹת פִּירוּשׁ הַרְמַב"ן פִּרְשֵׁת כִּי תִצָּא, דָּאֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ לֹא קָאֵי אֵלָּא אַעֲמוּן וְלֹא אֲמוּאָב וְכו' עַכ"ל, וְכֵן תִּמָּה הַבָּאָר שֶׁבַע. וְלִק"מ דְּהַכִּי קָאֵמַר, לְגִימָה צָרִיךְ בַּה' זִהִירוֹת מִשְׁנֵי הַצַּדִּיקִים. כִּי הַמּוֹנֵעָה חוּטָא. אֲבָל מֵאִידֶךְ גִּיסָא, לְפַעֲמִים הַנּוֹתָנָה מִבֵּיא לִידֵי חֲטָא, כְּשֶׁנּוֹתָנָה בְּאוֹפֶן הַמִּבֵּיא לִידֵי חֲטָא. כִּי הֵנָּה עֲמוּן נִתְרַחֵק בְּשִׁבְלִי מְנִיעַת לְגִימָה. וְאִילוּ מוֹאָב נִתְרַחֵק בְּשִׁבְלִי לְגִימָה שֶׁנֶּתֵּן ע"י בְּנוֹתָיו לְהַחֲטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל.

11. בְּפִשְׁוֹטוֹ מִתְפַּרֵּשׁ הַרְמֹז, בְּהִקְדָּם דְּבָרֵי הַתּוֹס' בִּיבּוּמוֹת ע"ב (א' ד"ה

להבין כ"ז, נביא דברי הזהר בפרשת וישלח (ק"ע ב') אית בבר נש שס"ה גידין ולקבלהון שס"ה פקודין דלאו וכו'. ולקבל שס"ה יומי שתא והא תשעה באב חד מנהון וכו'. ובגין כך, אמרה אורייתא, לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה. את לאסגאה תשעה באב דלא אכלין ביה וכו'. וכל מאן דאכיל בת"ב כאילו אכל גה"נ עכ"ל". והעקדה נתקשה מאד בהבנת מאמר זה. ונראה הענין, עפ"ד הרשב"ם בפרשת וישלח (ל"ב כ"ג) ויקם בלילה הוא, נתכוון לברוך בדרך אחרת, לפיכך עבר הנחל בלילה. כמו שמצינו בדוד בברחו מפני אבשלום בדרכים הללו של ירדן ומחנים שעבר יעקב, ובלילה כמו כן וכו'. ויאבק מלאך עמו, שלא יוכל לברוח ויראה קיום [הבטחתו] של הקב"ה שלא יזיקהו עשו. וירא כי לא יכול לו, המלאך, ורצה לעבור ולברוח בעל כרחו, ויגע בכף ירכו וכו'. ומה שלקה יעקב ונצלע, לפי שהקב"ה הבטיחו והוא היה בורח עכ"ל. ואיתא בזהר ח"א כ"א ב' עה"פ ויגע בכף ירכו שנפגמה ספירת הנצח שהיא ירך ימין כנודע. והיינו, דנצח מורה על מדת הבטחון, והוא פגם בה, וכמו שהארכנו בדרוש ל"ג בעומר. והנה במס' תענית כ"ט, עה"פ (במדבר י"ד) ויבכו העם בלילה ההוא. אותו לילה ת"ב היה. אמר להם הקב"ה, אתם בכיתם בכיה של חנם, אף אני קובע לכם בכיה לדורות". והיינו, כי בחוסר בטחונם פגמו ג"כ בספירת הנצח, ולכן הוקבע להם אותו יום לחורבן ירושלים. דאמרין (ברכות נ"ח א') והנצח זו ירושלים. ובאמת גם חורבן ירושלים עצמו היה מפני חוסר בטחונם ופחדיו של צדקיהו. וכמו שנאמר (ירמיה ל"ח י"ז) ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כה אמר ה' וגו', אם יצא תצא אל שרי מלך בבל, וחיתה נפשך, והעיר הזאת לא תשרף באש וגו', ואם לא תצא אל שרי מלך בבל, ונתנה העיר הזאת ביד הכשדים ושרפוה באש ואתה לא תמלט מידם וגו'. שמע נא בקול ה' לאשר אני דובר אליך, ויטב לך ותחי נפשך. ולבסוף, אחרי כל ההבטחה, נפל פחד על צדקיהו וברח. וכמ"ש

שם (נ"ב ח') וירדפו חיל כשדים אחר המלך ושיגו את צדקיהו בערבות יריחו וגו'. והוא ממש כעין חטאו של יעקב אע"ה בפחדו מעשו למרות הבטחתו של הקב"ה, וזהו מה שאמרו בזהר כי יום ת"ב מכון כנגד הלאו של גה"נ ודו"ק.

והנה החשמונאים במסירות נפשם מתוך בטחונם הגמור בהקב"ה, זכו לתקן ספירת הנצח שנפגמה וזהו הענין שכתב האר"י ז"ל שחנוכה בנצח (עיין בתפילה שתקן בעל בני יששכר לחנוכה, שרומז וחוזר וכו' ומשלש ורומז שחנוכה בנצח). ומעתה, מובן הרמז שנרמז חנוכה בתיבות וטבוח טבח והכן. כי הרי דרשו רז"ל (חולין צ"א א') והכן טול גיד הנשה בפניהם ע"ש. א"כ נרמז כאן, שבחנוכה תוקן הפגם בספירת הנצח שהיה בחורבן ירושלים בת"ב, שכנגדו הוא הלאו של איסור אכילת גה"נ כמ"ש בזהר וכו"ל ומבואר ג"כ ענין הבטחון בפס' נכון לבו בטוח בה' סמוך שרמזו בו תיבת חנוכה, וכמ"ש החי" הרי"ם. וכן מבואר כוונתו של מוהר"ן מברסלב מה טעם נרמז חנוכה בתפלת משה בחטא המרגלים בפס' הזה כגודל חסדך וכאשר נשאת שהזכיר משה זכות החשמונאים שעתידין לתקן חטא זה של חוסר בטחון. נמצא, חנוכה תיקון לחטא המרגלים. ועיין בדרוש ל"ג בעומר נתבאר, דפורים תקון לחטא העגל (עפ"ד הזהר והאר"י יום כפורים כפורים שקבלו בו ישראל תושבע"פ באהבה). והנה חנוכה ופורים שניהם ע"י מס"נ של אשה עבור כלל ישראל, יהודית ואסתר. וזכו לכך הנשים מפני שלא חטאו לא בעגל ולא במרגלים, ודו"ק. ומשום כך זכו החשמונאים להחזיר מלכות ישראל למקומה"י דהנה בפ"ק דמגילה (י"א א') דרשין, ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא גאלתים לכלותם. לא מאסתים בימי יוונים והק' מהרש"א, הרי בהך קרא בהיותם בארץ אויביהם כתיב, ובימי יוונים הרי היו בא"י. ותרין וז"ל, י"ל דכיון דהיה אז ממשלת יוונים

כ. בזהר (ח"א כ"א ב') והוא צולע על ירכו (בראשית ל"ב ל"ב) דא איהו נצח ישראל וכו' עד דאתא שמואל ועליה כתיב (ש"א ט"ו כ"ט) וגם נצח ישראל לא ישקר. שמואל בגי' גיד הנשה. (וע' לקמן סי' ס' הערה כ"ב).

כא. ג' שבטים לא חטאו בחטא המרגלים, יהודה (כלב) ואפרים (יהושע) ולוי. ושלשתם, הואיל ולא חטאו לארץ, זכו למלכות בא"י, יהודה ואפרים בבית ראשון, ואילו לוי בבית שני, מלכות החשמונאים.

יח. בראב"ע בספרו יסוד מורא מקביל איסור אכילת גה"נ שהוא איסור אכילה לזכר, למצות אכילה ק"פ שהוא מצות אכילה לזכר ע"ש. והנה לפ"ד הזהר ת"ב כנגד איסור גה"נ. והרי כידוע יום שחל א' דפסח חל ת"ב.

ובפיוט אז רוב נסים איתא דמאבק יעקב עם המלאך היה בליל פסח.

יט. קורין פ' דברים קודם ט"ב. שהוזכר שם באורך חטא המרגלים, שהוא גרם לבכיה לדורות של ט"ב.

עליהם, גם בא"י בארץ אויביהם מקרי עכ"ל. וכ"כ מהרי"ט בצ"פ פ' בהעלותך עמ"ש בגמ' כתובות ק"י ב' כל הדר בחו"ל כאילו עוע"ז וכן בדור הוא אומר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' וגו' והלא גם היא מא"י אלא כיון שהיתה ביד פלשתים הו"ל כדר בחו"ל. נמצא דרך כשזכו החשמונאים להחזיר ממשלת ישראל על ירושלם, רק אז נתקנה ספירת הנצח דאמרינן והנצח זו ירושלם ודו"ק.

והשתא דאתנין להכא, זכינן לטעם נוסף לנתינת צדקה לעניים בחנוכה. דהנה בפ"ק דב"ב (י' א') שאל טורנוסרופס הרשע את ר"ע אם אלהיכם אוהב עניים מפני מה אינו מפרנסן וכו' אמשול לך משל למה"ד, למלך בו"ד שכעס על עבדו וכו' והלך אדם אחר והאכילו והשקהו, כששמע המלך לא כועס עליו! וכו' א"ל אמשול לך משל למה"ד למלך שכעס על בנו וכו', והלך אדם אחר והאכילו והשקהו, כששמע המלך לא דורון משגר לו? ואנן קרויין בנים ובחנוכה שחזרה ירושלם למעלתה זכו ישראל ליקרא בנים. וכמו שתקנו לנו רז"ל לומר, ואח"כ באו בניך לדביר ביתך וגו' והענין כי שליטת ישראל על או"ה היא מפני שהם בנים להקב"ה כדכתיב ה' אמר אלי בני אתה וגו' שאל ממני ואתנה גויים נחלתך. וקרא זה נאמר בפרשת מלחמת גוג ומגוג (ברכות ז' ב') שתהיה בחג הסוכות וכבר הארכנו לקמן דחנוכה דומה לסוכות בהרבה דמיונות ע"ש. וחדא מהם הוא, דבתרווייהו יש להם לישראל נצחון על בני יפת. בחנוכה על בני יון, ובסוכות על גוג ומגוג ע"ש באורך. ואכמ"ל).

ב

(א) איתא בכוונות, שנוסח ברכת נ"ח הוא "להדליק נר חנוכה" ולא "נר של חנוכה" כדי שיהיה ר"ת נחל

"נוצר חסד לאלפים" ור"ת "נפשנו חכתה לה" וצ"ב. **בדרשה** לשבת נחמו הארכנו בשאלה, היכן משתבצת תקופת הבית השני בדברי ימי ישראל. והבאנו דברי רבינו חסדאי והיערות דבש שנקטו, כי בעצם גלות בבל וגלות אדום גלות אחת היא, ואף תקופת הבית השני לא יצאה מכלל הגלות. אלא ענין השיבה לא"י ובנין ביהמ"ק, היה חסד מיוחד מהקב"ה, להכין להם לישראל צידה רוחנית, לדרכם הארוכה בגלות הקשה העתידה להם. ולפ"ז גם נס חנוכה היה לצורך זה, לחשל ולחזק רוחם ואמונתם של ישראל בימי גלותם.

(ויש) להמתיק בזה דברי ח' הרי"ם הידועים, שאמר, דהא דנ"ח בשמאל, אין זה שמאל, אלא ימין היציאה. ובפשוטו כוונתו, שהואיל ומדליקין נ"ח בחוץ, לכן מניחין נ"ח בימין היציאה לחוץ. אך להאמור, אפשר להעמיס בדבריו ז"ל כונה עמוקה יותר. והיא, שנס חנוכה היה הכנה רוחנית לקראת יציאת ישראל לדרכם הארוכה בגלות. ולכן מניחין נ"ח בימין היציאה).

מיהו כתבנו שם, שכל זה נכון רק מצד בחינת גלות העם. משא"כ מצד בחינת גלות הארץ, הרי ההיבט הוא איפכא ממש. שעיקר כובד גלות הארץ היה בזמן גלות בבל, שהיתה אז א"י שממה, ופקעה קדושתה. ואילו עלית עזרא וקידוש הארץ על ידו, היתה כבר אתחלתא דגאולת הארץ, וסופה וגמרה יהיה לע"ל בביאת המשיח.

ובתבנו שם, שעפ"ז יש ליישב את הסתירה הידועה בענין הגאולה. שבירושלמי פ"ק דברכות, וכן במדרשים, איתא, כך היא גאולתן של ישראל קמעא קמעא. ואילו בספר מלאכי (ג' א') כתיב, ופתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים. וכן בזכריה (ו' י"ב) כתיב הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח"ה. לא

כחרב גבור, שאז יהרגו בני אפרים בחרב וקשת את חיל גוג ומגוג הצובאים עליהם עכ"ל. (והנה אנטיוכס בגימ' ציון, שינוצח ע"י ציון. ואילו ארמילוס בגימ' ביד אפרים, שיפול ביד אפרים).

כד. וא"ש בזה, דלא תיקשי עמ"ש כ' כ"ט דחנוכה בחינת חכמה ושכל לעומת פורים שענינו תמימות. ובדרוש התפילין כתבנו דתש"י ענין תמימות לעומת תש"ר שהוא ענין חכמה ושכל, וא"כ היה מן הראוי להיות נ"ח בימין. ולדברי ח' הרי"ם א"ש ודו"ק.

כז. במדרב"ר (פ' י"ד, ב') ד' בני אדם מעצמם הכירו בוראם. אברהם איוב חזקיהו ומשיח (ועי' מהרז"ו שם שמקורו מקרא דהנה ישכיל עבדי ע"ש), ונראה שזהו פ"י הפסוק איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ודו"ק.

כז. בדברי מהרש"א אלו א"ש מה שכתוב (תהלים ק"ו כ"ו) וישא ידו להם להפיל אותם במדבר, ולהפיל זרעם בגויים ולזרותם בארצות. ובילקוט שם, נתחייבו ישראל שיהיו המלכיות שולטין בהם. וקשה, הרי כבר בברית בין הבתרים הראה הקב"ה לאאע"ה שעבוד ד' מלכיות כמ"ש רז"ל, אכן לפ"ד המהרש"א א"ש. דשפיר היה יכול להתקיים שעבוד ד' מלכיות מבלי לזרותם בארצות, אלא שיהיו משועבדים להם בהיותם בא"י, כדרך שהיה שעבוד מלכות יון וק"ל.

כז. וז"ל המלבי"ם בזכריה (ט' י"ב) עה"פ מגיד משנה אשיב לך נסים כפולים שיהא בשני זמנים. כי יודיעם מלחמת החשמונאים נגד היונים בימי אנטיוכס. ומלחמת בני אפרים נגד גוג ומגוג לעתיד וכו' והמאמרים מקבילים כי דרכתי לי יהודה קשת ועוררתי בניך ציון על בניך יון. זה היה בימי בית שני וכו' קשת מלאתי אפרים ושמתך

קשיא, כאן בגאולת הארץ, שהיא קמעא קמעא, והאחלתא שלה היתה בעלית עולי בבל. וכאן בגאולת העם, שעליה נאמר ופתאום יבא וגו'. ונרחיב כאן בהסבר הדבר בס"ד.

הנה במס' מגילה (ל"א א') בחנוכה מפטירין בנרות דזכריה. ואי מיקלעי שתי שבתות, קמייתא בנרות דזכריה, בתרייתא בנרות שלמה. ופירש הר"ן וז"ל, אע"ג דנרות דשלמה קדימי, אפ"ה עדיפי לן נרות דזכריה משום דנבואות עתיד ניהו עכ"ל. ולכאורה תמוה, דנרות דזכריה תחלתן ויראני את יהושע הכהן הגדול וגו', ואין שם נבואות עתיד כלל. אלא אנו מקדימין ומתחילין רני ושמחי בת ציון וגו', שהיא סוף הנבואה הקודמת שעוסקת בנבואות העתיד.

אך הענין הוא כך, הנה ביעודי הנביאים אנו מוצאים נבואות, שמוכח להדיא מתוכן, שהן מתייחסות לבית השני. אבל כשאנו מתבוננים בפרטי הנבואה, יש בה יעודים הרבה שא"א לייחסן לבית השני כלל, רק לגאולה העתידה. והרבה מתחבטים המפרשים בכל פרשת נבואה כזו, אם היא מתייחסת לבית השני, או לגאולה העתידה.

והתשובה לכך, מצויה בדברי הרשב"ם (דברים ד' ט'). עה"פ שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור. וז"ל, כיצד היא מדותיו, שומר וממתין את הברית והחסד שנשבע לאבות, לקיים מה שהבטיח, עד אלף דור. לאותו דור שיהיו אוהביו ושומרי מצותיו עכ"ל. הרי מפורש כאן יסוד גדול בענין יעודי הטובה. שכשהקב"ה נותן יעוד והבטחת טובה, היעוד ניתן בכל שלמותו הרצויה¹, אבל הדבר תלוי ועומד, אם יזכו ישראל, היעוד יתקיים בשלמותו מיד,

אבל אם ח"ו לא יזכו, הנה היעוד במקומו עומד, ודבר אחד מדבריו ית' לא ישוב ריקם, אלא הם מתקיימים קמעא קמעא, חלק מתקיים מיד, והשאר הקב"ה שומרו לדור אחר שיבא ויזכה בו. ושמירה והמתנה זו, יכולה להמשך אפילו עד אלף דור².

והדבר מפורש בגמ' ריש ברכות (ד' א'), עד יעבור עמך ה' (שמות ט"ו ט"ז) זו ביאה ראשונה. עד יעבור עם זו קנית, זו ביאה שניה. אמור מעתה, ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא, כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון. אלא שגרם החטא. ופירש רש"י, ראויים היו ליעשות להם נס, לבא ביד רמה. אלא שגרם החטא, ולא הלכו אלא ברשות כורש. וכל ימי מלכי פרס נשתעבדו להם עכ"ל.

והנה ההבטחה של עד יעבור עם זו קנית לא נתבטלה ח"ו. אלא נדחתה לאחר זמן. והקב"ה שומרה, עד שיקום דור הראוי לזכות בה³. וזהו הענין של גאולה קמעא קמעא. וזהו סוד הענין, שכתב בס' מדרש פנחס, והובא בבני יששכר בדרושי חנוכה, כי נס חנוכה הוא מן האור העתיד.

(ויש לפרש בזה גמ' יומא (כ"ט א'), למה נמשלה אסתר לשחר. לומר לך מה שחר סוף כל הלילה, אף אסתר סוף כל הנסים. והא איכא חנוכה, ניתנה ליכתב קא אמרינן. ומה טעם באמת נס חנוכה לא ניתן ליכתב, אלא, לכתוב כותבין את העבר. ואילו נס חנוכה שייך אל העתיד. ועדיין לא הגיע זמנו ליכתב)⁴.

וז"ל הרמב"ם ריש הלכות חנוכה, וגברו בני חשמונאי וכו', וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה, עד החורבן השני עכ"ל. ועיין בפ"ק דמגילה (י"א א'), ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם, לא מאסתים ולא

נו. (וטעם הדבר יבואר עפ"ד המ"ר (שמות ג' ו') דיה לצרה בשעתה כו', לך אני מודיע, להם אני מודיע ע"ש. ולכן לא הזכירו הנביאים כלל שאחרי הגאולה השניה תהיה עוד פעם גלות).

כו. לפי פירוש הרשב"ם יתיישב דקדוק שלא עמדו עליו המפרשים. והוא, דבעשרת הדברות, הן בפ' יתרו והן בפ' ואתחנן, כתיב ועושה חסד לאלפים, הלמ"ד בפת"ח, ואילו ב"ג מדה"ר בפ' תשא כתיב, נוצר חסד לאלפים, הלמ"ד בקמ"ץ, שכידוע הוא בא תחת ה"א הידיעה. ולפי פירוש רש"י ששני המאמרים ענינם אחד, באמת קשה. (ויש תימה בלשון רש"י בפרשת יתרו. שכתב, נוצר חסד לאלפים. ובקרא כתיב, ועושה חסד). משא"כ לפירוש הרשב"ם הם שני ענינים שונים, דבעשרת הדברות פירושו כמ"ש רש"י שהקב"ה גומל חסד לאלפים דור על מעשה טוב שנעשה. משא"כ ב"ג מדה"ר פירושו,

שהקב"ה שומר וממתין לאותו דור אחרון שיהיה ראוי לכך ואפילו יבא לאחר אלפים דורות. וא"כ שייך כאן ה"א הידיעה ודו"ק.

כח. מש"כ הרמב"ם בהקדמת פיה"מ, שסימנו של נביא אמת הוא, שלא יפול מדבריו צרור ארצה אם ניבא לטובה, כבר תיקן דבריו רבינו חסדאי בס' אור ה'. שאין הדבר אמור אלא בנבואה שהנביא נבחן בה אם הוא נביא אמת. ועמש"כ בזה האברבנאל בפ' שופטים.

כט. ובע"א יל"פ, כי עיקר רצון היונים היה להשכיח תושבע"פ, שכן תושבע"כ תרגמו ולקחו לעצמם (ע' תוס' גיטין (ס' ב') ד"ה אתמוהי). וכבר האריך הביה"ל שעיקר המפריד בין ישראל לעמים הוא תושבע"פ ולכן קבעו רז"ל תענית ביום שנתרגמה התורה יונת (ש"ע סוף הל' תענית) לכן צריך נס חנוכה להשאר תושבע"פ ודו"ק.

געלטים לכלותם. לא מאסתי בימי יוונים^ה, והקשה מהרש"א, הרי בהך קרא בהיותם בארץ אויביהם כתיב. ובימי יוונים הרי היו בא"י. ותירץ וז"ל, י"ל דכיון דהיה אז ממשלת יוונים עליהם, גם בא"י בארץ אויביהם מקרי עכ"ל. נמצא, דנס חנוכה מישך שייך לבחינת גלות וגאולת הארץ. שמצד בחינה זו הרי הגאולה קמעא קמעא.

(ואע"פ שבחורבן הבית השני הרי בטלה מלכות ישראל שחזרה בימי חשמונאים וכמ"ש הרמב"ם. אין בכך לפגום את המהלך של קמעא קמעא, שהשורש הרוחני למעלה קיים ולא נמחק).

והנה הפסוק נוצר חסד לאלפים, ענינו הוא, כענין הפסוק שומר הברית והחסד וגו' לאלף דור. וזהו שכתב האר"י ז"ל לכוון בנ"ח "נוצר חסד לאלפים" וכמו"כ "נפשנו חתה לה" שישלים קיום יעוד הגאולה שהאחתלתא שלה היה בנס חנוכה^א.

והנה בשהש"ר (ו' א') דרשו על ענין גאולה קמעא קמעא, את הפסוק, מי זאת הנשקפה כמו שחר, יפה כלבנה, ברה כחמה, איומה כנדגלות. והכונה, כי מתחלה יאיר אור קטן כאור השחר, ואח"כ יתגבר האור ויהיה כלבנה, ואח"כ כחמה, ולבסוף כאור שבעת הימים (נדגלות רומז אל הפסוק ודגלו עלי אהבה שדרשוהו רז"ל ודגלו בגימטריא מ"ט, שהוא אור שבעתים, ז' כפול ז')^ב. והנה ר"ת של ארבע דרגות אלו הוא שלחן. שחר לבנה חמה נדגלות.

נמצא, שאף הגורסין בברכת נ"ח "להדליק נר של חנכה" לאותו דבר נתכונו. שהרי ר"ת של

"להדליק נר של חנוכה" הוא ג"כ שלחן שהוא ר"ת "שחר לבנה חמה נדגלות"^ג.

ג

(א) בב"ר (מ"ד י"ז) חשכה זו יון, שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרותיה, שהיתה אומרת לישראל, כתבו לכם על קרן השור, שאין לכם חלק באלוהי ישראל.

בגמ' סנהדרין מ"ב א' איתא בתבולות תעשה לך מלחמה (משלי כ"ד ו') במי אתה מוצא מלחמתה של תורה, במי שיש בידו חבילות של משנה. קרי רב יוסף אנפשיה (משלי י"ד ד') ורב תבואות בכח שור. ולכאורה תמוה, הרי רב יוסף היה ענו. כדאיתא בסוף סוטה, ואמתניתין דתנן, משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא. אמר ליה רב יוסף לתנא, לא תיתני ענוה, דאיכא אנא. ופירש רש"י, שאני ענותן. וא"כ, היאך הוא משתבח בתלמודו, וקורא על עצמו ורב תבואות בכח שור.

תשובה לכך מצויה בפ"י הגר"א למשלי על פסוק זה. אלא הואיל והוא ז"ל קיצר בדבריו מאד, נרחיב את הדברים בס"ד.

בפ"ק דע"ז (ה' ב') תנא דבי אליהו, לעולם ישים אדם עצמו כשור לעול וכחמור למשא על דברי תורה. הנה בעבודת השדה משתתפים שני בעלי חיים, השור והחמור. אבל לא ראי זה כראי זה, השור עוסק בחרישה בעמל ויגיעה גדולה, ביזע ודמע, ועליו הכתוב אומר (תהלים קכ"ו ו') הלוך ילך ובכה נושא משך הזרע. ואילו החמור בא אל המוכן, לאחר שחרשו וזרעו וקצרו ואלמו

לעיל הערה כ"ג ובסי' כ"ו הערה ס"ו).

^א והנה גם ידיעת ה' באה אל האדם קמעא קמעא, כמ"ש (הושע ו') ונדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצאו ויבא כגשם לנו במלקוש יורה ארץ. ופי' א"ע וז"ל, כי בתחלה ידע המשכיל הש"י במעשיו כמו השחר בצאתו ורגע אחר רגע יגדל האור עד שיראה האמת עכ"ל. (ועמש"כ בדרוש לבין המצרים הערה ד' בפ"י מאמרם ז"ל עה"פ ויתן לך יתן ויחזור ויתן. ומה שאמר ונדעה נרדפה לדעת עמש"כ בס"ס י').

^ב והנה יש עוד ר"ת ד' סממני הקטרת המפורשים בתורה נטף שחלת חלבנה לבונה. ועמש"כ ביאורו בסי' כ"ט הערה ז'. ויבואר עוד עמש"כ ל' (ע' רכ"ז) בענין הדודאים וכו' מעלת הציבור.

^ג בספרים מובא מדרש, מכה אשר לא כתובה זו מיתת צדיקים. ויבואר ע"פ דברי הגמ' כאן. ואף גם זאת וגו' לא מאסתי וגו'. לא מאסתי בימי כשדים שהעמדתי להם דניאל חנניה מישאל ועזריה. ולא געלתי בימי יוונים שהעמדתי להם שמעון הצדיק וחשמונאי ובניו ומתתיהו כ"ג. לכלותם בימי המן שהעמדתי להם מרדכי ואסתר. להפר בריתי אתם בימי רומיים שהעמדתי להם של בית רבי וחכמי דורות ע"כ. הרי אף בפרשת התוכחה כתוב שישארו תמיד צדיקים. נמצא מיתת צדיקים היא מכה אשר לא כתובה.

^ד והנה בס' זכריה (ט"ז י"ב) שובו לבצרון אסירי התקוה, גם היום מגיד משנה אשיב לך וגו' ועוררתי בניך ציון על בניך יון וגו' וה' אלקים בשופר יתקע וגו'. והנה רישא דקרא קאי על נס חנוכה כמ"ש המפרשים, וסיפא על הגאולה העתידה, ולמש"נ א"ש. (ועמש"כ

אלומות, אזי מופיע החמור לשאתם בשמחה ועליו הכתוב אומר (שם) בא יבא ברנה נושא אלומותיו^ה.

שני סוגי תלמידי חכמים הם, סיני ועוקר הרים (שלהי ברכות) עוקר הרים הוא השור של תורה. "בית היוצר" של תורה. שעמל ויגע בפלפולה של תורה, ליבונה וחידודה, לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ואילו סיני הוא החמור של תורה, "בית האוצר" של תורה, המאסף באמרים, ומסדרם בסדור יפה אף נעים.

ועיין עירובין (נ"ד א') אם אדם משים עצמו כחיה זו שדורסת ואוכלת, תלמודו מתקיים בידו, ואם לאו, אין תלמודו מתקיים בידו. ופירש"י, שדורסת ואוכלת מיד לאחר הריגתה. שאינו מקפיד על תענוגים, אלא אוכל בשר בלא תבלין. וכן שאר עינוגין. ל"א, שדורסת ואוכלת, לאחר הריגתה אוכלת מיד. כך ת"ח מחזיר על תלמודו מיד כשמקבלו מרבו וכו'. לשון זה נראה בעיני, לפי שמצינו בכל התלמוד, שדרך תלמידי חכמים להקפיד על מאכלן דרך גדולה וכבוד, ועל מלבושיהן וכו' עכ"ל רש"י.

אך לפי המבואר שני הפירושים אמת. ולא קשיא, כאן בשור של תורה, וכאן בחמור של תורה. דהחמור של תורה, כל ענינו בישוב ובסדר ונחת. משא"כ שור של תורה, אי אפשר להטיל עליו עול דרך ארץ וישוב, שהרי הוא טרוד במלחמתה של תורה יומם ולילה. (וז"ל הר"ן בכתובות פרק אע"פ, ונ"ל שאין לתלמידי חכמים עונה קבועה וכו'). דעונת תלמידי חכמים הדורים בעירם ג"כ משתנה כפי מה שהם צריכין לנדד שינה מעיניהם בענין למודם ולטרוח בו. והדבר ידוע, שאין כל הזמנים שווים להם בכך עכ"ל. ועיין בגמ' שבת (ק"מ ב') שהשור אוכל בצורה מאוסה ומשאיר רירין

(ובילקוט תהילים ק"ו אין מנוול ומשוקץ מן השור בשעה שהוא אוכל עשב) ואילו החמור אוכל בנקיות.

ויפירש לפ"ז מתני' (פ"ג דאבות מ"ב) כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול ד"א כפשוטה. ועול תורה לפ"ז אין פירושו כעול מצות, שענינו קבלת מרות, אלא הכא מתפרש כשור לעול לחרוש ולעבוד בתורה ולהניב פירות ודו"ק.

ומאידך גיסא, חובת החזרה והשינון מוטלת בעיקר על חמור של תורה, שכל ענינו בשינון וזכירה. משא"כ שור של תורה, עיקר ענינו בעיון ופלפול, ולא עוד, אלא אף הזכירה שלו אינה באה לו ע"י שינון וחזרה, אלא בעיקר ע"י פלפול. וכידוע, שישנם שני סוגי זכרון, חזותי וחוויתי. והמפלפל זוכר תלמודו ע"י החוויות שהוא חוה בפלפולו וכדאיתא בירושלמי ברכות רפ"ה כל הסובר תלמודו לא במהרה הוא שוכח. (עיין רש"י ר"פ מסעי משל למלך שהיה בנו חולה וכו' כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מונה כל המקומות, אמר לו, כאן ישנו, כאן הוקרנו, כאן חששת את ראשך וכו'). ומקרא מלא הוא בתהלים (ק"ט ט"ז) בחקותיך אשתעשע, לפיכך, לא אשכח דברך^ה. וכתוב נמי (שם צ"ד) לעולם לא אשכח פקודיך כי בם חייתי. ועוד שם (קכ"ט) פלאות עדותיך על כן נצרתם נפשי. ושם (ק"ט ל"ד) הביניני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל לב ופירשו אבן עזרא וספורנו ואצרה לא אשכח. ובגמ' (חולין ע"ה ב') כל מילתא דתמיהה מידכר דכירי אינשי. וז"ל מהרש"א ב"ב נ"ח ב'. אלו שאינם חריפים ופקחים כ"כ בחכמת הפלפול, עושין למודן ע"י סימנים שעל ידיהם יזכרו בעיקר לימודן עכ"ל. נמצא הפירוש הראשון של רש"י מתאים לשור של תורה, ואילו הפירוש השני לחמור של תורה.

^ה. בשמו"ר (פמ"ז) ובויק"ר (פ"ט), אין רנה של תורה אלא בלילה. פ"י, כי העיון צ"ל ביום וכמ"ש בעירובין (ס"ח א') שמעתך מחדדן א"ל דיממא נינהו. ואילו השינון צ"ל בלילה, וזשאה"כ כאן הזורעים בדמעה ברנה יקצורו, כי העיון הוא בחינת זריעה, ואילו השינון בחינת קצירה ודו"ק.

^ה. אגב. קודם לזה כתיב, בשפתי ספרתי כל משפטי פיך. והוא כמ"ש בעירובין (נ"ד א') למוציאיהם בפה ע"ש, והנה במשלי (ט"ז כ"ג) לב חכם ישכיל פיהו ועל שפתיו יוסיף לקח, פ"י פיו משכיל את לבו, וכמפרש ואזיל, כשמוציא הדבר מן הלב אל פיו ושפתיו מוסיף באותה שעה לקח ושכל בדבר החכמה שהיה בלבו.

^ה. בפרשת מקץ (מ"א ל"ח), ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו. הנה חיבות איש אשר רוח אלהים בו, יש בס"ת שלהן, אותיות שור חמור. דהנה הרמב"ן כתב בענין שני החלומות של פרעה פרות ושבלים, פרות רומז לחריש, ושבלים לקציר. וכדכתיב אשר אין חריש וקציר. ויוסף פתר שני החלומות, ולפמש"נ שור מסמל חריש, וחמור קציר. (אגב. חלום פרעה אחד הוא ס"ת אדמה, ששני החלומות מורים על יכול האדמה).

ובזה פרשת תשא איתא, דהעגל שעשו ישראל במדבר, היה צורת שור מפניו, וצורת חמור מאחוריו, והיינו, כי הרי אמרו רז"ל שהעגל נעשה בכח הטס שחקק עליו משה "עלה שור" כדי להעלות ארונו של יוסף, ויוסף כולל שור וחמור.

והנה רב יוסף היה סיני כדאמרינן בשלהי ברכות^ז, ובא רב יוסף בענותנותו וקרי אנפשיה דברי ענוה. ואמר, ורב תבואות, זה שאתה מוצא בי בקיאות ורב תבואות, לא לי מגיע השבח והתהלה, כי כל זה רכשתי בכוחו של השור, עוקר ההרים, הוא עמל ויגע וחרש ואילו אני אספתי לי מן המוכן.

(ועיין בתנחומא (וישלח ד'), הלך לו חמור אצל יעקב, אמר לו, אני יודע שאברהם זקנה (של דינה) נשיא היה, ואני נשיא הארץ. אמר לו יעקב, לא נשיא נקרא אלא שור. שנאמר ואל הבקר רץ אברהם. ואתה חמור. ואי אפשר לחרוש בשור ובחמור. פי' שחמור אמר לו ליעקב, שנינו שווים בבעלות על א"י, שהרי שנינו נשיאי הארץ. אמר לו יעקב, טעות יש בידך. אתה חמור, שנושא אלומותיו ועוזב את המקום. ואילו אני בבחינת שור, שמתחילים עתה את החריש הראשון בארץ. וא"כ אין בינינו כלום).

ובב"ר (ע"ה ד') עה"פ ויהי לי שור וחמור (בראשית ל"ב ו') שור זה משוח מלחמה (משיח בן יוסף) שנאמר (דברים ל"ג י"ז) בכור שורו הדר לו. חמור זה מלך המשיח (משיח בן דוד) שנאמר (זכריה ט' ט') עני ורוכב על החמור^ח. פי' כי משיח בן יוסף הוא שעתיד להלחם במלחמת גוג ומגוג במס"נ^ט (עיין סוכה נ"ב א' האי הספידא מאי עבדיתה וכו' על משיח בן יוסף

שנהרג)^י ואילו משיח בן דוד בא אל המוכן. בא יבא ברנה נושא אלומותיו.

ובבבנות איתא, משיח בן יוסף נקרא כסא דוד, שהוא המכין הכסא למשיח בן דוד. ועליו יש לכוון בבקשתנו בתפלה, וכסא דוד עבדך וגו' שלא ייהרג ע"ש.

(והנה בילקוט סוף עמוס (והוא בב"ר ר"פ ויגש בלישנא קייטא), ונגש חורש בקוצר. חורש, זה יהודה, שנאמר (הושע י') ארכיב אפרים יחרוש יהודה. בקוצר זה יוסף, שנאמר (בראשית ל"ז) והנה אנחנו מאלמים אלומים^א. ולכאורה היא סתירה מפורשת למדרש הנ"ל. ולק"מ, דהנה בהפטרת ויגש (יחזקאל ל"ז) מדובר על החזרת המלכות ליהודה ע"י שבט יוסף. הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים וגו' ועשיתים לעץ אחד וגו'. ועבדי דוד מלך עליהם. והן הן הדברים שכתב האריז"ל, שמשיח בן יוסף מכין כסא המלכות למשיח בן דוד. ומשום כך נקרא משיח בן יוסף חורש. ואילו משיח בן דוד הוא הנהנה מחרישתו. אבל בתחלת פירוד מלכות אפרים ממלכות יהודה, הרי היה הדבר בהיפך. שדהמע"ה נלחם מלחמות ה' כל ימיו, ולבסוף בא ירבעם אל המוכן, וכונן כסאו ללא עמל. וזשאה"כ, ארכיב אפרים על סוס המלכות, יחרוש יהודה. שיהודה היה השור החורש ומכין מלכות לאפרים. נמצא יהודה

הורי. עד תאות גבעות עולם, לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי עולם וכו' שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו' זהו שאמר ישעיהו והאכלתיך נחלת יעקב אביך ולא אמר נחלת אברהם. וצ"ב לפ"ז סיפא דקרא תהינה לראש יוסף וגו'. אך הענין, כי רמזו למשיח בן יוסף שהוא ילחם עם ע' אומות (כמ"ש הקדמונים גוג ומגוג בגימ' שבעים) ויכבוש את כל העולם לישראל. וזהו שארז"ל בשוח"ט וילקוט תהלים (ק"ח) מן המצר קראתי וגו' כל גויים סבבוני, סבוני גם סבבוני. כנגד ג"פ שעתיד גוג ומגוג לעלות על ירושלם, ומבואר מאי דכתיב ענני במרחב יה. שבאותה מלחמה יזכו ישראל לנחלה ללא מצרים.

פ. בב"ר פרשת ויגש (צ"ג י"ב), כשם שלא פייס יוסף את אחיו אלא בבכיה, כך הקב"ה אינו גואל את ישראל אלא מתוך בכיה. שנאמר (ירמיה ל"א) בבכי יבאו וגו'. (וסיפא דקרא, כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכורי הוא. מהרז"ו). רמז לגאולת משיח בן יוסף שנאמר עליו הלוח ילך ובכה וגו'. וגם יגדל המספד עליו בירושלם.

פא. הקשו המפרשים מה טעם החלום הראשון לא סיפר לאביו רק לאחיו, משא"כ בחלום השני. ולק"מ, כי בחלום הראשון לא הוזכר אביו משא"כ בשני הרי הוזכר גם אביו, וכמו שא"ל אביו הבא נבא אני ואמך ואחיך וגו'.

ז. ע"ש דרבה היה עוקר הרים. ויובן בזה מה דאיתא בגמ' (ר"ה י"ח א' ובתוס' שם) דרבה לא התעסק הרבה בג"ח. דשמעתתא בעיא צילותא (מגילה כ"ח ב') והיינו עיון, כדמוכח התם. וכמש"כ לעיל מדברי הר"ן בכתובות. ואילו רב יוסף שהיה סיני, לא הפריע לו בתלמודו מה שהיה רחמן ורתחן ואנין הדעת (פסחים ק"ג ב').

זח. בזהר פ' בלק (ר"ז א'), באינון כתרין תתאין וכו', אינון דימינא כלילן כלהו בחד דאיקרי חמור וכו', והאי הוא חמור דזמין מלכא משיחא למשלט עליה וכו'. ואינון דשמאלא כלילן כלהו בחד דאיקרי אתון. והיינו דכתיב עני ורוכב על החמור ועל עיר בן אתונות וכו'. אוסרי לגפן עירה (בראשית מ"ט י"א) זמין קב"ה לקשרא בגינייהו דישראל דאקרון גפן, עירה דאיהו קטיגורא דילהון. ובגין דאקרו שורק דכתיב (ירמיה ב') ואנכי נטעתיו שורק, בני אתונו ההוא דנפיק מסטרא דהאי אתון.

והנה על זמן הגאולה כתיב (שה"ש ב') התאנה חנטה פגיה והגפנים סמדר נתנו ריח. והנה תאנה בגימ' אתון. והגפנים סמדר נתנו ריח ס"ת חמור.

זא. בפרשת ויחי (מ"ט כ"ח) ברכות אביך גברו על ברכות הורי. פירש רש"י, הברכות שברכני הקב"ה גברו והלכו על הברכות שברך את

החורש ויוסף הקוצר ודו"ק ובדרוש לפרשת ויגש הארכנו בזה).

וחנה באמת, קיימת ההבחנה האמורה בין שור של תורה וחמור של תורה, לא רק בשני סוגי תלמידי חכמים, אלא אפילו באותו ת"ח עצמו בשלבי התפתחותו, בימי נעוריו הוא זמן החרישה והזריעה, ואילו אח"כ בימי זקנתו הוא בבחינת חמור, האוסף את יכול יגיעו שבימי חרפו¹.

וז"ל הח"ס בסוף ההקדמה לחיו"ד. כתיב, כחצים ביד גבור כן בני הנעורים וכו'. בביתו ובחדרי מדרשו יענין היטב, ואל ימהר להחליט שום סברא, רק יחמיץ כל דין ודין עד שיהיה ברור ונקי כסולת נקיה. ואח"כ יניחם בחדרי מחו ומחשבתו, למען יהיו מוכנים לפניו, ביום שיבא אחד לשאול או להקשות אל יבהל ואל ישתומם, אך ישיב מיד וכו'. וזהו פירוש הקרא, כחצים ביד גבור, אשר זאת תפארתו שישלח חציו מהרה, לא יבהל ולא ישתומם וכו'. שהחצים מוכנים באשפתו די והותר. כן בני הנעורים. אותן הלמודים שהוליד ע"י שיגע עליהם וכו'. אשרי הגבר אשר מלא אשפתו מהם, שלמודים ההם מסודרים לו בחדרי מחו הרבה מאד. אז לא יבושו כי ידברו את האויבים בשער, עכ"ל.

2. ובפרטות יותר קיימת הבחנה זו בכל יום ויום. שהחרישה צ"ל ביום וכדאי בעירובין (ס"ה א') א"ל לר' זירא מחדדן שמעתך א"ל דיממא ניהו. ואילו הקצירה בלילה כמ"ש שהלילה מיוחד לשינון וגירסא. וז"ל הרמב"ם ספ"ג מהל' ת"ת, אמרו חכמים אין רנה של תורה אלא בלילה. והיינו, שביום הת"ח זורע בדמעה, ובלילה קוצר ברגה.

3. לשון הגמ' שם, זוכה לכלילה כיוסף דכתיב (בראשית מ"ט כ"ב) בן פורת יוסף בנות צעדה עלי שור (היינו כילה, רש"י) וזוכה לנחלת יששכר דכתיב יששכר חמור גרם (מיתרגמא עתיר בנכסין, רש"י). איכא, דאמרי, אויביו נופלין לפניו כיוסף וכו', וזוכה לבינה כיששכר וכו', ובמהרש"א שם נדחק מאד. ונראה הפשט פשוט בהקדם הקדמה אחת בדרכי לשון רז"ל, והיא.

הנה בגמ' מנחות (י"ח א') והיה חביב לו עד לאחת. ובתוס' שם, פירוש עד מאד, כדמיתרגמין מאד לחדא עכ"ל. היינו, דהואיל ומאד מתורגם לחדא, ותיבת לחדא יכולה להתרגם לאחת, הוחזרה תיבת לחדא מארמית ללח"ק לתיבת לאחת. וכיו"ב בגמ' כתובות (י"א א') אילונית דוכרניתא דלא ילדה. ופירש"י דוכרניתא לשון איל תמים דמיתרגמין דכר שלים ע"ש. והיינו, דהואיל ואיל מתורגם דכר, ותיבת דכר יכולה להתרגם זכר, הוחזרה תיבת דוכרניתא מארמית ללח"ק לתיבת אילונית. (וכבר עמד על יסוד זה במאמר על דקדוק לשון המשנה הנדפס בראש המשניות, ע"ש שהביא דוגמאות רבות לזה, ולא הביא שתי הדוגמאות המפורשות הללו). וע"ע מ"כ בסוף הדרושים לפרשת בלק.

וחנה היוונים כיוונו עיקר מאמציהם נגד בני הנעורים להוציאם מכותלי ביהמ"ד. ובנו אצטדיונים למשוך לבם לתרבות הגוף, כמו שכתוב ביוסיפון. וזהו שאמרו רז"ל, שאמרו כתבו לכם על קרן השור של תורה, דהיינו צעירי הת"ח, אין לכם חלק וכו'.

ובמגלות תענית (ספ"ב) הגירסא, כתבו לכם על קרן השור ועל מצחו של חמור, שאין לכם חלק וכו'. כלומר, לא רק את הצעירים רצו להוציא מכותלי ביהמ"ד, אלא את כולם, גם זקני תלמידי חכמים חפצו להשכיחם תורתך.

ב) והנה עוד איתא שם בב"ר (ע"ה י"ב) ויהי לי שור וחמור. שור זה יוסף. שנאמר, בכור שורו הדר לו. חמור, זה יששכר, שנאמר (בראשית מ"ט י"ד), יששכר חמור גרם. ופשוט, דהך דרשא איתא כההיא דספ"ק דב"ק. א"ר יוחנן משום רשב"י, מאי דכתיב (ישעיהו ל"ב) אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור. כל העוסק בתורה ובגמ"ח, זוכה לנחלת שני שבטים וכו'.² אויביו נופלין לפניו כיוסף וכו'.³ וזוכה לבינה כיששכר וכו'. ובפ' חלק (צ"ח ב') מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח, יעסוק בתורה ובגמ"ח⁴.

מעשה, הנה תיבת אפריון תרגומה כילה, אבל בארמית אפריון פירושו חן, כמ"ש רש"י עה"פ בן פורת, בן חן. והוא לשון ארמי, אפריון נמטייה לר"ש בסוף ב"מ (ק"ט א') בן פורת עלי עין, חנו נטוי על העין הרואה אותו, בנות צעדה עלי שור וכו' להסתכל ביופיו, והואיל ותיבת אפריון תרגומה כילה, הוחלפה תיבת חן בתיבת כילה. והכונה לומר זוכה לחן כיוסף, ופשוט.

והנה העוסק בצרכי ציבור זקוק ביותר לשתי מתנות אלו, לחן, ולנצחון על אויביו, ואילו הת"ח זקוק לשתי מתנות. למנוחה, שהיא ברכת יששכר, דכתיב יששכר חמור רובץ בין המשפטים וירא מנוחה כי טוב וגו' ויט שכמו לסכול ויהי למס עובד. ופירש א"ע שלא ירצו לצאת למלחמה לעזוב מקומם וכן אמר משה ויששכר באהליך. והיו נותנים מס למלך ישראל שלא יצאו או לגויים שלא יבאו להלחם עליהם עכ"ל. וכמובן הוא זקוק לבינה וק"ל.

4. הנה צפנת פענח עם ב' התיבות בגימ' תת"ל. וכמו"כ יששכר בגימ' תת"ל. כמנין עמידת שני המקדשים, שעמדו בזכות תורה וגמ"ח. (ובמ"א כתבתי, כי באמת היו המקדשים צריכים לעמוד תתל"ב שנים כמנין ארץ ישראל. אלא הרי הקדים הקב"ה חורבן הבית הראשון שתי שנים (גיטין פ"ח א') נמצא שעמדו רק תת"ל שנים. ושמא י"ל עד"ז, כי אדה"ר היה צריך לחיות תתל"ב שנה כמנין עץ הדעת טוב ורע, אלא הקדימו לו ב' שנים כדרך שהקדימו לישראל ב' שנים קודם לנשנותם).

5. ויק"ר עה"פ (ד' ב') נפש כי תחטא, שני דברים בימין, תורה וצדקה וכו'. ושני דברים בשמאל, משפט ונפש. הנה תורה בגימ'

והנה יש הרבה דימויים בין חנוכה לחג הסוכות^א, שניהם שמונת ימים. ב) בשניהם גומרים את ההלל. ג) בשניהם יוצאים מחוץ לבית ד) שניהם פסולים למעלה מעשרים אמה משום דלא שלטא ביה עינא. ה) אליבא דבית שמאי הולך ופוחת כפרי החג. ו) לפי ספר חשמונאים ענין חנוכה היה תשלומין לחג הסוכות שלא חגגו מפני טרדת המלחמה. ז) מלאכת המשכן התחילה בסוכות (כמ"ש הגר"א בפירוש שה"ר) ונגמרה בחנוכה כמ"ש רז"ל. ח) כתב הרמב"ן בריש פרשת בהעלותך, כי התנחומין לאהרן בנרות, הכונה לנרות חנוכה, שהם קיימים לדורות, וגם חג הסוכות הרי הוא זכר לענני כבוד שהיו בזכות אהרן. ט) גם בסוכות וגם בחנוכה יש ענין הידור מצוה. והענין הוא, כי שני מאבקים הם בין ישראל לבין בני יפת, ובשניהם יוצאים ישראל וידם על העליונה. בחנוכה היה מאבק עם בני יון. שלשון יונית היא המעולה שבשבעים לשון כמשרז"ל בפ"ק דמגילה (ט' ב') אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית וכו', אמר קרא, יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם וכו' יפיותו של יפת יהא באהלי שם^ב (וי"ל רמז לדבר, וישכן בגימ' לשון, אהלי שם בגימ' לשון). ובסוכות תהיה מלחמת גוג ומגוג כמ"ש הטור סי' ת"צ, וגוג מגוג בגימ' שבעים, שילוו אליו כל שבעים האומות במלחמתו עם ישראל. (וז"ס הפסוק (תהלים ל"א) תצפנם בסוכה מריב לשונות) וזהו הטעם שבשניהם, בחנוכה ובסוכות, יש דין הידור במצותיהן, בד' מינים בחג הסוכות יש דין הדר, ובנ"ח יש דין מהדרין ומהדרין מן המהדרין. להיות כנגד יפיותו של יפת.

ולפ"ז, חנוכה אינה הודאה על העבר לבד, דהיינו על נצחון החשמונאים על מלכות יון, אלא הודאה על העתיד, על הנצחון נגד גוג ומגוג. והדבר רמזו בברכת על הנסים שאנו אומרים, ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך. כדרך שכתוב בנבואת מלחמת גוג ומגוג, והתגדלתי והתקדשתי.

גמילות חסדים. משפט (ע"כ) בגימ' נפש. ובגמ' (ברכות ל"ב ב') ארבעה צריכים חזוק. תורה ומע"ט, תפלה וד"א. הנה תורה בגימ' גמילות חסדים. תפלה בגימ' דרך ארץ. לומר שתורה וג"ח מחזקין זא"ז. וכמו"כ תפלה וד"א.

מ. ברמב"ם סוף הל' מגילה ומקורו מירושלמי ר"פ כל כתבי, קכ"ג פעמים עונים הללויה בהלל כנגד שנותיו של אהרן. פ"י דבסוכות ובחנוכה גומרים את ההלל ואזי עונים קכ"ג פעמים הללויה. והענין, כי ב' חגים אלה הם כנגד אהרן. ג"ח כמ"ש הרמב"ן ר"פ בהעלותך

והנה בגמ' סוכה (נ"ב א') בענין מלחמת גוג ומגוג, וספדה הארץ וגו'. הא הספידא מאי עבדתיה. חד אמר, על משיח בן יוסף שנהרג. וחד אמר על יצה"ר שנהרג וכו'. כדדרש רבי יהודה, לע"ל מביאו הקב"ה ליצה"ר ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים וכו'. ובגמ' סנהדרין (מ"ג ב') אריב"ל כל הזוכה את יצרו ומתודה עליו, מעלה עליו הכתוב כאילו כבדו להקב"ה וכו'. שנאמר זוכה תודה יכבדני. וכתב ע"ז מהרש"א וז"ל, ועפ"ד זה יתיישב מה שאמרו בפרק מפנין (שבת קכ"ט ב'), מעלי יומא דעצרת נפיק ביה זיקא ושמיה טבוח וכו'. דלכאורה קשה, דלא ה"ל לקרותו טבוח, אלא טובח. שבא לטבוח אחרים. אבל לפי מה שאמרו הכא שהכובש את יצרו ומנצחו הוא זוכה יצרו וכו', שפיר מקרי טבוח עכ"ל. ויבואר ע"פ כל זה, דברי הפייטן בזמר לחנוכה, תכון בית תפילתי ושם תודה נזבח. לעת תכין מטבח מצר המנבח. דהיינו טביחת היצה"ר, שתהיה בסוכות במלחמת גוג ומגוג, ויתקיים אז זוכה תודה יכבדני. וכל זה בזכות העסק בתורה וגמ"ח. שזכותם עומדת להם לישראל, להנצל מחבלו של משיח וכנ"ל.

והנה, אף מלכות יון לא היתה כונתם הרעה בגזרותיהם לצורך אותה שעה בלבד. אלא גם עיניהם הטמאות היו מטייפין למרחוק, לגמר המאבק, שהוא יהיה לע"ל במלחמת גוג ומגוג. ולפיכך גזרו על ישראל כתבו לכם על קרן השור, זה יוסף שמדתו גמ"ח, ועל מצחו של חמור, זה יששכר העוסק בתורה, אין לכם חלק וכו'. לבטל מישראל זכות תורה וגמ"ח, שהן הן שיעמדו לישראל במלחמת גוג ומגוג.

ויבואר בזה מדרש (הובא בח"ס דרשות לחנוכה תקס"ח-תקפ"ו) עה"פ (שה"ש ד' י"ד) הדודאים נתנו ריח, אלו דודאי ראובן. ועל פתחינו כל מגדים. זה נר חנוכה. דהנה, דודאי ראובן גרמו להולדת שני השבטים, יששכר ויוסף^א. יששכר ע"ש השכר, ויוסף,

ואילו חג הסוכות הריהו זכר לענני כבוד שהיו בזכות אהרן.

מ. שמות ג' בני נח רומזים לג' חלקי הנפש. לוגיקה, אתיקה, ואסתתיקה. שם רומז ללוגיקה (שעיקרה שמות ומושגים). חס לאתיקה (רגש). ויפת לאסתתיקה. והנה אסתתיקה מותר ללמוד מאו"ה. משא"כ אתיקה. כי מוסר אוילים אולת (משלי ט"ז כ"ב).

מ. וי"ל דמה"ט השתדל ראובן בהצלת יוסף, וכמו"כ י"ל דמה"ט כעס ר"א ביותר על ר"ע שלא שמשו (סנהדרין ס"ח א') כי ר"ע נשמת יששכר ור"א נשמת ראובן כנודע מכתבי האריז"ל.

שהרי הדודאים הם סגולה להריון (עיין רמב"ן ויצא ל' י"ד), ונולד על ידם יוסף. וכבר נתבאר שנה חנוכה הוא הודאה לא רק על העבר אלא גם על העתיד. על הנצחון הסופי על בני יפת, שיהיה במלחמת גוג ומגוג, בזכות שני השבטים יששכר ויוסף, שהם תורה וגמ"ח. ושפיר דריש, הדודאים נתנו ריח, אלו דודאי ראובן, שגרמו להוליד שני השבטים יששכר ויוסף. שבזכותם יהיה הנצחון במלחמת גוג ומגוג, שהוא גמר הנצחון של ישראל על בני יפת, וע"ז אנו מודים בהדלקת נר חנוכה.

והנה כבר כתב המהר"ל, כי מלכות הרביעית כוללת כל שלשת המלכויות שקדמו לה. והענין, כי הוצרכו ישראל לג' גאולות מג' המלכויות כהכנה ועזר לסבול עול המלכות הרביעית שהיא הגלות העיקרית.

(ומרומזין ג' המלכויות בפסוק המסיים הפטרת אסוף אסיפם ירמיה ט') כה אמר ה', אל יתהלל חכם בחכמתו, זו חכמת יון. ואל יתהלל הגבור בגבורתו, זו מלכות בבל המשולה לאריה. ואל יתהלל עשיר בעשרו זו מלכות פרס, כדכתיב בהראותו את עושר כבוד מלכותו. וא"ש בזה התמיהה, מאי שייאטיה של פסוק זה בנבואת הגלות).

והנה הגלות הרביעית היא מלכות אדום, וכוללת גם ישמעאל חותנא"י (ומיושב תמיהת האבן עזרא, למה לא נמנתה מלכות ישמעאל בד' המלכויות). והם ב' הקליפות שור וחמור, חמור הכח התאוני קליפת ישמעאל. ושור הכח הכעסני קליפת עשו. וכנגדם תורה וג"ח. תורה כנגד הכח התאוני (כי התורה מצילה מתאוה, כמ"ש הרמב"ם סוף הלכות אסור"ב) וג"ח כנגד הכח הכעסני. נמצא, יששכר חמור גרם נגד קליפת חמור. ואילו יוסף בכור שור נגד קליפת שור. וזהו שאמרו

פ"ב. בב"ר (ב' ד') והארץ היתה תהו זה גלות בבל וכו'. ובהו זה גלות מדי וכו'. וחשך זה גלות יון וכו'. על פני תהום זה גלות אדום וכו'. והנה תהום בגימ' ישמעאל. רמז, שגלות אדום כולל גם ישמעאל. ועיין בליקוטי מוהר"ן (ח"א ל') כתב, אברהם תיקן שחרית, שחרית ר"ת חכם, רשע, תם, שאינו יודע. כי מאברהם יצאו ד' בנים. חכם זה יצחק. רשע זה עשו. ויעקב איש תם (בראשית כ"ה) ואילו ישמעאל הוא הבן שאינו יודע לשאול עשה"ט. והנה לפי המבואר דישמעאל נטפל לעשו, יובן בזה מה טעם תשובת האב לבן שאינו יודע לשאול דומה לתשובתו לבן הרשע ודו"ק. והנה ישמעאל אדום בגימ' תק"ב כמנין שנות חיי האבות, כי הם

(סנהדרין צ"ח ב') מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח, יעסוק בתורה ובג"ח.

ד

רז"ל אמרו, כי מלכות יון הרשעה גזרה על ג' דברים. חדש שבת ומילה. וכבר האריכו בספרי הדרוש בטעם הדבר. ונראה פשוט, כי הנה ג' שרשים הם, מע"ב, ואאע"ה, ויצ"מ. והם שרשים לג' יעודים העתידיים לישראל, ימות המשיח, ועולם הנשמות (שהוא לכל אדם לאחר מותו, והוא ענין ג"ע וגיהנום) ועוה"ב (שהוא עולם התחיה באחרית הימים). וכמו שהאריך בזה הרמב"ן בשער הגמול. (ודעת הרמב"ם שעוה"ב הוא עולם הנשמות, נדחתה ע"י כל הראשונים כנודע).

דהנה יצ"מ הוא שורש ותחלת עם ישראל, ששלמות תקונו יהיא בביאת משיח בן דוד, ולכן ביצ"מ נאמר החדש הזה לכם, ואמרו רז"ל (ר"ה כ"ה א') זיל לעין טב וקדשיה לירחא, ושלח לי סימנא דוד מלך ישראל חי וקיים. אך קדמה לזה מילת אברהם שהוא שורש ותחלת משפחת ישראל. ואמרו רז"ל, שאאע"ה מציל כל מי שנימול מדינה של גיהנום. (עירובין י"ט א', וב"ר פמ"ח) נמצא מילה כנגד עולם הנשמות. ואילו שבת זכר למע"ב, שהוא ראשית העוה"ז, והיא גם רומזת לסופו ותקונו של העוה"ז, שהוא עולם הבא, יום שכולו שבת. כדתנן בשלהי מס' תמיד. והיינו מה דאמרו רז"ל ששבת היא מעין עולם הבא וק"ל.

מיהו יש לתמוה, מפני מה לא גזרו היונים גם על התפילין. כדרך שגזר המן (מגילה ט"ז ב') וברש"י (שם), וכדרך שגזרה מלכות רומי (שבת מ"ט א').

אך הענין הוא, עפמ"ש בדברינו במאמר בחירת ישראל, כי מעלת ישראל על כל האומות כפולה היא, ומכילה שתי קומות. הקומה התחתונה היא דרגת בחיר ובכור

סיגי האבות.

והנה הואיל ויוסף שטנו של עשו לכן הישמעאלים מכרוהו למצרים, (ומרומז בקרא (תהלים פ"א) עדות ביהוסף שמו בצאתו, על ארץ מצרים שפת לא ידעתי ר"ת ישמעאל).

ג. איתא בבעה"ע שמונת ימי חנוכה כנגד מילה שנתנה בשמיני והקשו המחברים הרי היונים גזרו על ג' דברים חדש שבת ומילה. א"כ יעשו חנוכה ד' ימים כנגד שבת או ל' ימים כנגד חדש ולק"מ. כי אין לך ימי חנוכה בלא שיחולו בהם שבת ור"ח א"כ יש להנך תרתי זכר בימי חנוכה משא"כ מילה אין לה זכר ועשו לה זכר במספר ימי החנוכה.

העמים, ואילו הקומה העליונה היא בחינת כנסת ישראל, ספירת המלכות, שהיא השראת שכינתו ית' בתחתונים, וכמו שכתוב עם זו יצרתי לי. ונתבאר שם בדברינו באורך. כי כל או"ה ובכללם מלכות יון אין להם במעלה זו של ישראל שום שמץ השגה. וכל מאבקם ומלחמתם עם ישראל אינם אלא על המדרגה התחתונה של בחיר ובכור העמים. וגם מלחמת גוג ומגוג אינה אלא על מדרגה זו. משא"כ עשו ועמלק ושרם סמאל הם העומדים בבחינת זה לעומת זה עשה האלהים. והם הם הסט"א החותרת תחת כסא הקדושה והמלכות של כנס"י ושואפים לרשת את מקומה בבחינת ושפחה כי תירש גברתה. ע"ש באורך, והנה תפילין ענינם הוא המדרגה העליונה של ישראל כדאיתא בפ"ק דברכות (ו' א') וממילא מובן הטעם למה רק אדום ועמלק גוזרים על התפילין וק"ל.

וא"ת, הרי עמלק התנכל למילה, ומשמע דגם מילה שייכת למדרגה העליונה של ישראל, וא"כ למה

גזרה מלכות יון עליה. לק"מ, דכבר ביאר בבה"ל פר' בשלח דכח עמלק לשלוט בנחשלים שפלטן הענן היה משום שמלו ולא פרעו. עיי"ש נמצא דעיקר פחד המן ומלכות רומי מפני המילה היה מפני הפריעה. והפריעה היא באמת שייכת למדרגתם העליונה של ישראל.

מ"הו במ"א כתבתי בע"א. והוא, דמילה ענין משפחת ישראל כנ"ל. ואילו שבת ור"ח הם כנגד ב' הדרגין דעם ישראל. שבת נגד דרגא דסגולה מכל העמים. והוא עפ"ד הערוה"ש ריש הל' שבת (שהבאנו לעיל ריש סי' כ') בביאור מה שאנו אומרים ולא נתתו ה"א לגויי הארצות וכו' ע"ש. ואילו ר"ח נגד מעלתן העליונה של ישראל המסומלת בר"ח, כמו שהארכנו במאמר בחירת ישראל ע"ש, ודו"ק.

וי"ל עוד בע"א, כי מילה כוללת תרתי, מילת אברהם כנגד המעלה של ישראל בבחינת בחיר העמים. ומילת סיני שהיא כנגד הדרגה העליונה של ישראל. נמצא מילה מקבילה לשבת ולר"ח.

סימן כ"ט

מאמר חנוכה ופורים

הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו. וכבר הוכיחו הספרים, מדין הטבת הנרות, כי לפעמים ההכנה חשובה מגוף הדבר. שהרי ההטבה אינה אלא הכשר להדלקה (יומא כ"ד ב') ואפ"ה הטבה היא עבודה, והדלקה לאו עבודה (שם).

(ואשכחן) עוד כיו"ב בקרבן פסח. דתנן (פסחים ע"ו ב') שתחלתו לא בא אלא לאכילה. ואפ"ה קיי"ל דאכילת פסחים לא מעכבא (שם ע"ח ב').

ואילו ענין המשל להטבת הקטרת, יל"פ, עפ"ד הגמ' בפ"ק דשבועות (י"א א') קטרת צורתה כל השנה כולה. ופירש רש"י, שאינה משנה את מראיתה. ולכן אינה נפסלת בלינה. והיינו, שאורך הזמן אין לו השפעה עליה להחלישה ולפוגמה. וה"נ טענו ישראל, כי המעמד הגדול הזה ישאר חקוק בלבם כל הימים. וכמו שבאמת אמר השי"ת הטיבו כל אשר דברו, מי יתן והיה לבכם זה להם וגו' כל הימים.

א

בפרשת ואתחנן, ותאמרו הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו וגו'. קרב אתה ושמע וגו'. ויאמר ה' אלי וגו', הטיבו כל אשר דברו.

ובמדרש (ויק"ר ל"ב ב') ר' חייא בר יודא ובר קפרא חד אמר כהטבת הנרות, וחד אמר כהטבת הקטרת. ועין משך חכמה שנדחק.

וכתבנו בזה בדרוש לשבועות דנראה פשוט, דענין המשל להטבת הנרות הוא, שהרי ישראל טענו, הן הראנו ה' את כבודו ואת גדלו. והיינו, כי עצם המעמד הנורא והנשגב שזכו לו, לראות פני השכינה פנים בפנים, וכדכתיב (דברים ח' ד') פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר וגו'. וכתיב (שם ד' ל"ב) הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו, השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה וגו'. עתה סגי בזה. וכדרך שאמר בעל ההגדה, אילו קרבנו לפני